

Povijest Turopolja između dva svjetska rata

Kadoić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:880461>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

**POVIJEST TUROPOLJA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA –
GOSPODARSKI I DRUŠTVENI ASPEKTI**

Diplomski rad

Marko Kadoić

dr.sc. Filip Šimetin Šegvić

Zagreb, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenom i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Hvala mojim roditeljima na strpljenju i podršci.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Turopolje – pojam i položaj u prvoj Jugoslaviji	3
3. Političke prilike i neprilike	10
4. Gospodarski temelji razvoja Turopolja	15
4.1. <i>Parna pilana „Filipa Deutscha sinovi”</i>	16
4.2. <i>Cigłana Turopolje</i>	18
4.3. <i>Tvornica žeste, kefa i četki i „Kojnača“</i>	19
4.4. <i>Zadruga i Gospodarska sloga</i>	21
5. Kulturni život Turopoljaca	22
5.1. <i>Struktura obitelji, kultura svakodnevnog života i obrazovanje</i>	22
5.2. <i>Zdravstvene prilike</i>	24
5.3. <i>Kulturne i umjetničke udruge</i>	28
5.4. <i>Sportski život u Turopolju</i>	31
6. Zaključak	33
7. Popis izvora i literature	34
7.1. <i>Arhivski izvori</i>	34
7.2. <i>Filmski izvori</i>	34
7.3. <i>Novine</i>	34
7.4. <i>Literatura</i>	35
7.5. <i>Internetski izvori</i>	38
Popis slika	39
Popis tablica	40
Sažetak	41
Summary	42

1. Uvod

„Kada sam početkom godine 1994. troškom Narodnog sveučilišta u Velikoj gorici otpočeo uređivati monografiju *Znameniti Turopoljci* primijetio sam da je povijest Turopolja sustavno obrađena i prikazana do početka Prvog svjetskog rata. Odmah sam sebi postavio pitanje, što je bilo s Plemenitom općinom Turopolje od 1918.-1947. godine, odnosno u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Osim novinskih članaka, koji fragmentarno dotiču poneka pitanja iz navedenog razdoblja, ozbiljnijih znanstvenih i stručnih radova gotovo da i nema.”¹ To su riječi Branka Dubravice, historiografa koji se ponajviše u svom stvaralaštvu bavio temom Turopolja, koje je napisao davne 1995. godine. Danas, dvadesetak godina kasnije, situacija je, zahvaljujući upravo spomenutom povjesničaru, bolje istražena. Prijašnja razdoblja izvrsno je obradio arhivist i povjesničar Emilij Laszowski. On je u tri sveska sustavno obradio povijest Plemenite općine Turopolje te uz tu ediciju napisao još niz radova vezanih uz povijest Turopolja. Osim Laszowskog povijest Turopolja prije 20. stoljeća obradio je i povjesničar, etnograf i glazbeni pisac Janko Barle. On je uz Milana Šenou i Velimira Deželića surađivao s Laszowskim pri pisanju njegove edicije „Povijest plemenite općine Turopolja”. Misao da u historiografiji u Turopolju svakako nedostaje sustavnije obrađeno 20. stoljeće bila je jedna od vodilja prilikom odabira teme ovog rada. Tema rada „Povijest Turopolja između dva svjetska rata - društveni i ekonomski aspekti” područje je za koje se smatra da je jako malo istraženo do sada u hrvatskoj historiografiji. Turopolje u 20. stoljeću je općenito slabo zastupljeno u bilo kojim pregledima hrvatske povijesti. Prikupljajući potrebnu literaturu i istražujući primarne i sekundarne izvore, jasno je da je potrebno istražiti i objediniti dostupne izvore i literaturu i napisati rad o tom dijelu turopoljske povijesti, koje do sada nije zaokupljalo intrigu historiografa, izuzev nekolicine.

Prilikom nastanka ovog rada korištena je brojna i raznovrsna literatura, od monografija do članaka različitog karaktera, ali je posebno bitno izdvojiti djela Branka Dubravice, čiji je znanstveni opus doista nezaobilazan u pripremi i razradi teme ovog rada.

Društveni i ekonomski aspekti su široki pojmovi koji obuhvaćaju puno segmenata. Istraživanje tih aspekata u Turopolju u ovom radu je bazirano na, prije svega, razvoju koji se tih godina događao na polju gospodarstva i kulture. U kulturni život Turopoljaca uključen je i razvoj obrazovanja, političke promjene, zdravstvene prilike s naglaskom na asanaciju sela

¹ Branko DUBRAVICA, *Prilozi za povijest Plemenite općine Turopolja: 1918-1943.* (Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1995.), 5.

Mraclin u projektu Škole narodnog zdravlja, zatim i kulturni, umjetnički i sportski život ovog dijela tadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno od 1929. Kraljevine Jugoslavije.

Razdoblje između dva svjetska rata u Turopolju je označeno kao početni period u pomaku prema opismenjavanju, čistijem načinu života, gradnji različitih stambenih, ali i industrijskih objekata i povećanju standarda i broja stanovnika ovog kraja. Turopolje je zbog razvoja svoje drvne industrije ponajviše privlačilo ljude iz gorskih krajeva u potrazi za boljim životom unutar države. Demografski skok u ovom razdoblju nije bio velik, ali je i mali pomak prema gore označavao smjer prema kojem se to područje kreće.

Na razvoj ove regije utjecalo je i gospodarstvo koje se u međuratnom razdoblju počelo modernizirati i širiti. Prometno povezivanje Velike Gorice s okolnim selima je utjecalo na taj razvoj. Gospodarstvo međuratnog Turopolja u ovom radu je obrađeno tako da su se izdvojile najvažnije promjene koje su se tada dogodile i koje su ujedno i značile raskid sa starim načinom života i pomak prema modernom razdoblju u povijesti Turopolja. Navedene promjene su se odnosile na uvođenje električne energije, razvoj prometa, drvne industrije i dr.

Na početku rada obrađen je i pojam Turopolja, odnosno pitanje koje područje ono zahvaća i koje je obrađeno u ovom radu, ali i sam položaj Turopolja u novoosnovanoj državi. U rješavanju problema definiranja granica Turopolja od pomoći su bili tekstovi autora Mladena Klemenčića i autorice Borne Fuerst-Bjeliš, koji su se najviše bavili tim aspektom Turopolja, dok se položajem Turopolja u novoj državi najviše bavio Branko Dubravica. Nakon toga, rad obuhvaća političku situaciju u međuratnom Turopolju te već spomenute ekonomske i društvene aspekte, a u završnom dijelu rada obrađuje se i razvoj i uloga kulture, umjetnosti i sporta u javnom životu regije i utjecaj koji su on imali, o čemu je između ostalih najviše pisao Vojko Miklaušić intervjuirajući ljude koji su međuratni period proveli u Turopolju.

2. Turopolje - pojam i položaj u prvoj Jugoslaviji

Turopolje je jedna od tradicionalnih regija u Hrvatskoj poput primjerice Posavine, Slavonije i Gorskog kotara. Ono je dio peripanonskog prostora Hrvatske, unutar kojeg je dio Zapadnog hrvatskog međurječja.² Problem u definiranju njenih granica postoji već dugo. Jasne granice Turopolja je teško definirati zbog velikog broja promjena koje su se događale kroz povijest, ali i zbog toga što se prilikom njena definiranja, osim geografskih elemenata, u obzir uzimaju i povijesni i kulturološki elementi.³ Velik broj stručnjaka, što s historijskog, što s arheološkog, a i geološkog gledišta, pokušalo je definirati taj pojam i uvijek su postojale razlike. Kao što je slučaj i s ostalim tradicionalnim regijama, njihove granice nisu trajno zadane, već su podložne promjenama, ovisno u kutu gledanja.

Hrvatski jezikoslovac Danijel Alerić se u svom članku „Problem imena predjela Turopolja“ osvrnuo i na taj problem određivanja predjela koje Turopolje obuhvaća. Na kraju on zaključuje kako je „Turopolje izvorno dio ravnice između Samobora i Siska koji se prostire po širini od Vukomeričkih gorica na jugozapadu do odarsko-savske vododijelnice na sjeveroistoku, a po dužini približno od linije Čehi - Kupinački Kraljevac na sjeverozapadu pa najdalje do Lekeničkog potoka na jugoistoku.“⁴

Kada je 2017. godine hrvatski geograf i leksikograf Mladen Klemenčić počeo raditi na izradi *Turopoljskog leksikona*, također je naišao na problem definiranja te regije. Geografski gledano, on je definirao Turopolje kao područje južno od rijeke Save, u smjeru Siska, gdje postupno prelazi u Pokuplje. Povijesno gledano, pojam Turopolja vežemo uz postojanje Plemenite općine Turopolje.⁵ Prostor koji Turopolje obuhvaća proizlazi upravo iz brojnih elemenata koji su dio tradicije tog prostora koji vezujemo uz postojanje Plemenite općine Turopolja (POT-a)⁶, no POT je samo jedan od elemenata koji određuju prostor koji obuhvaća Turopolje. U ostale elemente ubrajamo i različite socio-kulturne elemente poput vizualnog karaktera kulturnog pejzaža, ali i nematerijalne elemente poput samog jezika. Sve su to izrazi regionalne svijesti ovog kraja.⁷ Primjerice, Klemenčić u Turopoljskom leksikonu navodi kako

² Borna FUERST-BJELIŠ, „Turopolje – položaj tradicionalne regije u sustavu geografske regionalizacije“, *Acta Geographica Croatica* 33 (1998), 86.

³ Patrick VUKIĆ, „Historijsko-geografski razvoj Turopolja“, (Diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022), 14.

⁴ Danijel ALERIĆ, „Problem imena predjela Turopolja“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 1 (1999): 23.

⁵ Mladen KLEMENČIĆ, „Turopolje uzduž i poprijeko“, *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 15 (2021), 141 – 142.

⁶ POT – Plemenita općina Turopolje.

⁷ Borna FUERST-BJELIŠ, „Turopolje – što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije“, *Luč Ogranka Matice hrvatske Velika Gorica* 1 (2012), 13 – 14.

su na početku 20. stoljeća veleposjede Turopolja činili plemićko dobro Podotočje, alodijalno dobro Kurilovec sa Šiljakovinom, posjedi Orlovec, Želin, Čiče, Novo Čiče i Veleševac, dobro Čehi, Kosnica, plemićko dobro Črnkovec, Kurilovec i Gradišće, dobro Obed, Mala Mlaka i Pleso.⁸

Definicije koje nalazimo i u enciklopediji u izdanju Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža također razlikuju geografski pojam Turopolja od Turopolja u povijesnom kontekstu. Povijesno gledajući, Turopoljem se najviše bavio historiograf Emilij Laszowski. On je, posluživši se radom Milana Šenoe, definirao Turopolje kao nizinu na desnoj obali Save sve do Vukomeričkih gorica. Povijesno gledano, Turopolje kao POT obuhvaćalo je 22 sučije⁹, od toga 14 u nizinskom dijelu (Polju), a osam u brdskom dijelu (Vrhovlju). U nizinskom dijelu to su sučije Buševac, Velika Gorica, Mala Gorica, Hrašće, Kobilic, Kuće, Kurilovec, Donja Lomnica, Gornji i Donji Lukavec, Velika Mlaka, Mraclin, Pleso i Rakitovec, dok u brdskom dijelu to su sučije Bukovčak, Cerovski vrh, Cvetković Brdo, Dragonožec, Dubranec, Gustelnica, Prvonožina i Vukomerić.¹⁰

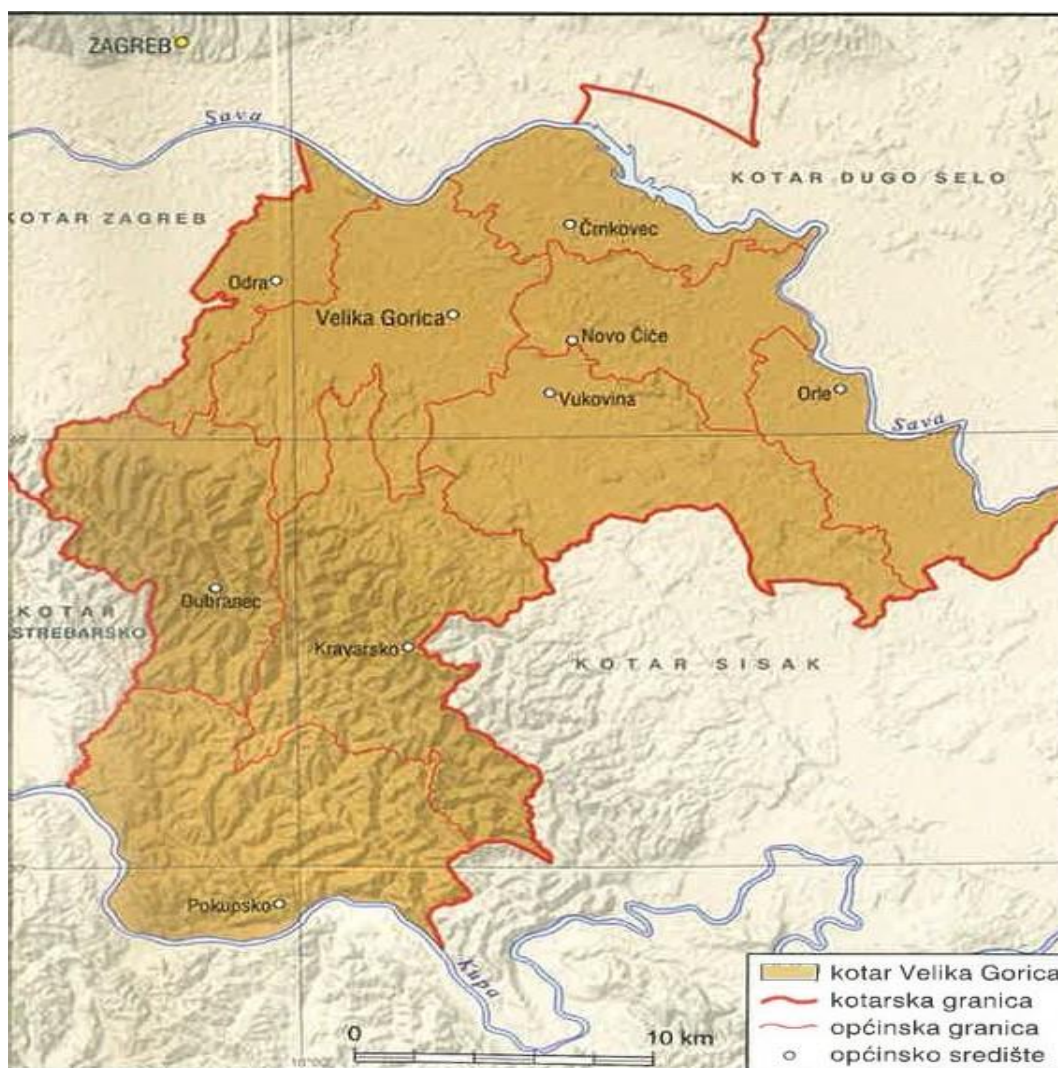
S obzirom na to da se u ovom radu obrađuje Turopolje između dva svjetska rata, odnosno između 1918. i 1939. godine, definicija Turopolja o kojem će u ovom radu biti riječ je upravo iz toga razdoblja. Stanoje Stanojević, srpski povjesničar iz prve polovice 20. stoljeća, u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj* definirao je Turopolje ovim riječima: „Turopolje u širem značenju je zapadni deo Posavine, niže od Zagreba do Siska, između Save i Vukomeričkih gorica. Turopolje u užem značenju; pravo Turopolje, nekad slobodna plemićska opština zaprema 31 selo, koje u Polju (19), koje u susjednom Vrhovlju (12) Vukomeričkih gorica...”¹¹

⁸ Mladen KLEMENČIĆ, Katja MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur, *Turopoljski leksikon*. (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), 6.

⁹ Sučija – izraz za sudski okrug, odnosno područje na koje se proteže nadležnost nekoga suda.

¹⁰ KLEMENČIĆ, „Turopolje uzduž i poprijeko“, 143 – 144.

¹¹ Stanoje STANOJEVIĆ, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* (Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1929), 644.

Slika 1. Prostor kotara Velika Gorica

Položaj Turopolja se mijenjao kroz povijest. Dosadašnja historiografija ponajviše se bavila slavim vremenima Turopolja kao POT-a. Na prostoru kotara Velika Gorica, sredinom 19. stoljeća, točnije 1857. godine bile su 1633 kuće sa 17 590 stanovnika, a u samoj Velikoj Gorici bilo je 74 kuće s 479 stanovnika. Na prijelazu stoljeća Velika Gorica je već imala 1220 stanovnika što je i razumljivo jer je u navedenom razdoblju bila ne samo općinsko već i kotarsko mjesto.¹² Raskidom veza sa starim načinom življenja i feudalnim odnosima položaj Turopolje je sve više slabilo. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije prvo je 29. listopada 1918. proglašena Država Slovenaca, Hrvata i Srba, kojoj je na čelu bilo Narodno vijeće. Predsjednik vijeća bio je Anton Korošec. Prvoprosinačkim aktom regent Aleksandar I. Karađorđević je proglasio ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom u jedinstveno

¹² Agneza SZABO, Igor MAROEVIĆ, „Velika Gorica do 20. stoljeća“. U *Velika Gorica*, ur. Katja MATKOVIĆ MIKUČIĆ, Drago BUKOVEC (Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica/Biblioteka Albatros, 1999), 60.

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.¹³ Prvi dani nove države prošli su u ushićenju i nadi u bolje sutra, pogotovo nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije. Pučki prijatelj, poučno-gospodarski list koji je izlazio u prvoj polovici 20. stoljeća, pisao je o putovanju princa regenta Aleksandra po Jugoslaviji 1920. godine: „Sve su štacije, kuda je vlak prolazio, bile okićene i pune puncate naroda, koji je pozdravio svog regenta i želio mu sretan put. Zemun, Vinkovci, Velika Gorica, Sisak, Djakovo, Brod na Savi itd. sve je pohrlilo Aleksandru u susret, sve je davalo oduška radosti srca svoga.”¹⁴ Ubrzo je to ushićenje zamijenjeno gorčinom koju je prouzročila centralistička politika nove države. Osnutkom nove države došlo je do velikih promjena u upravama pokrajina, dok su niže upravne jedinice, kotari i općine, ostale u svojoj stvarnoj i teritorijalnoj nadležnosti netaknute sve do kraja Drugog svjetskog rata. Što se tiče hrvatskoga dijela nove države, političko-teritorijalna podjela ostala iz vremena Austro-Ugarske Monarhije se zadržala sve do 1921. i donošenja Vidovdanskog ustava čime su ukinute povijesne pokrajine te je čitava zemlja podijeljena na 33 oblasti.¹⁵ U novoj državi krenulo se odmah s agrarnom reformom. Ciljevi su bili, osim političke, nacionalne, gospodarske i socijalne naravi. Trebalo je smiriti nezadovoljstvo seljačkog stanovništva te oslabiti reakcionarne slojeve i težnju za restauracijom Habsburgovaca koji su imali oslonac u dijelu veleposjednika. Kolonizacija je bila jedan od temeljnih ciljeva agrarne reforme. Reforma se tako pokušala provesti kroz cijelo međuratno razdoblje, no neuspješno. Agrarna reforma nije riješila najveći problem, a to je bio onaj malih seljačkih posjeda, tako da je i nakon provođenja nekih reformi mali seljački posjed ostao dominantan. Veliki broj seljaka u takvim uvjetima nije mogao preživjeti te je bio osuđen na životarenje i iseljavanje. S druge strane, reforma je uzrokovala nestanak veleposjeda koji su bili nositelji naprednih tendencija u hrvatskoj poljoprivredi i središta okupljanja stručne gospodarske elite.¹⁶

Branko Dubravica je, baveći se položajem Turopolja u novoj državi, dobro uočio da se tijekom međuratnog razdoblja prostor Hrvatske u političko-teritorijalnom smislu četiri puta mijenjao. Samim time su se i granice Turopolja mijenjale. Prvi period koji je Dubravica uočio bio je od osnutka države pa sve do 1924. dok se nije započelo s provedbom Vidovdanskog ustava, barem što se tiče gašenja županije i formiranja oblasti. U tom prvom razdoblju POT-u je potvrđeno pravo na zajedničku imovinu: „nepokretna imovina ukupne plemenite obćine turopoljske, kao što i nepokretna imovina navedenih... plemenitih sudčija jeste nerazdieljiva,

¹³ Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003), 62.

¹⁴ *Pučki prijatelj* (Krk), 8. 9. 1920., 1.

¹⁵ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008*. (Zagreb: EPH Liber, 2008), 59.

¹⁶ KLEMENČIĆ, MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur, *Turopoljski leksikon*, 6.

ter se ne može ni zaključkom ovlaštenika razdijeliti među pojedine ovlaštenike.”¹⁷ Kotar Velika Gorica pripao je Zagrebačkoj županiji te je na površini od 512 km² imao 33 455 stanovnika. Upravni kotar Velika Gorica se sastojao od sedam upravnih općina: Velika Gorica, Odra, Novo Čiče, Orle, Dubranec, Kravarsko i Vukovina. Na čelu županija nalazili su se župani, na čelu kotara - kotarski predstojnici (poglavari), a na čelu seoskih općina - općinski načelnici.¹⁸ Nakon donošenja Vidovdanskog ustava 1921. država se dijelila na oblasti, okruge, kotareve i općine. To je bio način kako ukinuti povijesne zemlje i pokrajine. Nijedna oblast nije smjela imati više od 800 000 stanovnika. Turopolje je ulazilo u sastav novostvorene Zagrebačke oblasti. Ove odredbe naišle su na veliko negodovanje tada najjače stranke na području Hrvatske, HRSS-a, koji je to nazvao „parcelacijom” Hrvatske. Upravo zato te su se odredbe počele provoditi tek nakon 1925. kada je Radićeva stranka priznala dinastiju Karađorđevića i Vidovdanski ustav te je i sam Radić ušao u sastav vlade. Iako su druge hrvatske stranke Radićev ulazak u vladu protumačile kao izdaju nacionalnih interesa, podrška naroda na idućim izborima nije se smanjila.¹⁹ Drugo razdoblje je potrajalo do objave Šestosiječanjske diktature 1929. godine. To je razdoblje u kojem se počeo provoditi Vidovdanski ustav koji je nalagao gašenje županija i formiranje oblasti. Početkom 1926. donesena je odluka o izborima za općinsku samoupravu, do tada je općinske komesare postavljala vlada. Pravo glasa imali su svi muškarci s navršениh 21 godinu uz uvjet da su u općini živjeli najmanje 6 mjeseci. Kao i 1920., na izborima se glasalo kuglicama, odnosno tajno. Podjelom na oblasti Hrvatska je bila iskomadana. Primjerice, Međimurje je pripalo Mariborskoj oblasti, a Čabar Ljubljanskoj oblasti.²⁰ Za razliku od takvih slučajeva, velikogorički kotar je i dalje ostao na istoj površini i s istim brojem stanovnika jer je sve ostalo kako je bilo i prije provedbe ustava. Općine velikogoričkog kotara su nastavile raditi kao i prije stvaranja nove države, odnosno kao i za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. Općinski odbor i općinsko poglavarstvo donosili su sve odluke uz odobrenje velikog župana. Dok se Radićeva stranka nije priklonila vlasti, općinama su upravljali prorežimski povjerenici ili komesari. Posebno „predstavničko tijelo” djelovalo je na hrvatskom području nakon atentata u skupštini u lipnju 1928., nakon kojeg je Stjepan Radić preminuo. Hrvatski su zastupnici napustili Narodnu skupštinu i stvorili Hrvatsko narodno zastupstvo u Zagrebu. Proglašenjem Zakona o nazivu i podjeli Kraljevstva SHS na upravna područja 3. listopada

¹⁷ Zdravko LUČIĆ, „Obnova Plemenite općine turopoljske“, *Luč Ogranka Matice hrvatske Velika Gorica* 3 (1991), 5.

¹⁸ Branko DUBRAVICA, *Teritorijalni ustroj Velike Gorice od kotara i općine do grada (1871. – 1995.)*. (Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 2018), 44.

¹⁹ GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008*, 76.

²⁰ Isto, 59.

1929. počinje treće razdoblje u statusu Turopolja u novoj državi, od tada nazvanoj Kraljevina Jugoslavija. Umjesto 33 oblasti koje su po ustavu iz 1921. bile uspostavljene na području Kraljevstva SHS, uvodi se devet banovina. Na području Hrvatske nalazile su se dvije banovine: Savska banovina, koja je sjedište imala u Zagrebu, te Primorska banovina sa sjedištem u Splitu. Banovine su se dijelile na srezove, odnosno kotareve, a oni na općine. Iako su banovine definirane kao upravne i samoupravne jedinice na čelu s banom, banskom upravom i banskim vijećem, njihove pozicije su bile dodjeljivane iz Beograda. Realno stanje je bilo takvo da je sve odluke neposredno donosio kralj Aleksandar. Vrijeme diktature kralja Aleksandra je teklo usporedno s velikom svjetskom ekonomskom krizom, koja je pogotovo pogodila seosko gospodarstvo. Upravo zbog toga stanje i unutar države se pogoršalo pa je kralj donio novi ustav, oktuirani, jer ga nije donio parlament, nego ga je nametnuo vladar.²¹ Općine su ponovno preustrojene zakonom o uređenju općina 1933. kojim je predsjednik općine, odnosno načelnik, postao predstavnik općine u svim odnosima i poslovima te bio izvršni organ općinskog odbora. Zakon je također nalagao općinskom poglavarstvu da neposredno upravlja općinskom imovinom, sastavlja i predlaže općinski budžet i godišnji završni račun.²² Za razliku od prethodnih izbora, vraćeno je javno glasovanje po kojem su provedeni izbori 1933. i 1936. godine. Na izborima 1936. ponovno su bile dopuštene i ostale stranke pa su pobjedu u velikogoričkom kotaru odnijeli mačekovci, odnosno HSS. Godinu kasnije proveden je i popis stanovništva prema kojem je u velikogoričkom kotaru živjelo 35 799 stanovnika, što je predstavljalo blagi pomak u odnosu na broj stanovnika velikogoričkog kotara u trenutku stvaranja nove države. Posljednja predratna faza u položaju Turopolja u Kraljevini Jugoslaviji počela je sporazumom Cvetković - Maček i stvaranjem Banovine Hrvatske. Ona je dobila značajniju autonomiju od ostalih banovina. Mačkova lista je u velikogoričkom kotaru odnijela gotovo apsolutnu pobjedu s 99,95 % glasova. Dovoljno o podršci Mačeku govori i podatak da su na provladinoj Stojadinovićevoj listi bili ljudi koji su živjeli u Zagrebu jer se na području Turopolja nije mogao naći provladin službenik.²³

²¹ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 177.

²² DUBRAVICA, *Teritorijalni ustroj Velike Gorice*, 51.

²³ Branko DUBRAVICA, *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici: (1984. – 1938.)*. (Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište, 2004), 162 – 163.

	1910.	1921.	1931.	1948.
Velika Gorica	20 840	20 124	22 544	23 717
Kravorsko	2 382	2 322	2 661	2 654
Orle	4 312	4 090	3 921	3 393
Pokupsko	5 167	4 768	5 195	5 059

Tablica 1. Broj stanovnika Turopolja u prvoj polovici 20. stoljeća
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. - 2001.

3. Političke prilike i neprilike

Iako Turopolje nije izravno stradalo u Prvom svjetskom ratu, njegove je posljedice itekako osjetio. Najviše se to odnosilo na hranu, neimaštinu i sveprisutnu glad. Stanje u okolnim selima se pogoršavalo i higijenska situacija bila je sve gora. Iz urudžbenih zapisa s početka 1918. godine odmah vidimo veliku potražnju za novčanom pomoći, što dovoljno svjedoči o stanju u Turopolju odmah nakon rata. Tada se na čelu kotarske uprave nalazio Janko Bedeković, čija je obitelj podrijetlo vukla iz obližnjeg sela Kobilić. Janko Bedeković ostao je poznatiji u historiografiji kao šef zagrebačke policije i mučitelj političkih uhićenika u novoj državi. Na čelu Plemenite općine Turopolja nalazio se dr. Ljudevit Josipović koji je i u bivšoj državi obnašao dužnost u Hrvatskom saboru kao virilni član.²⁴ Formiranjem nove države došlo je i do smjene vlasti u Turopolju. Smjena vlasti se odvijala na dvije razine, osnivanjem Odbora Narodnog vijeća i smjenom župana Josipovića. Prva je smjena bila više manifestacijskog karaktera jer se zapravo ništa nije promijenilo. Ključnu vlast je i dalje držao kotarski upravitelj, kao izvršni organ vlasti Zemaljske vlade, a odbori Narodnog vijeća su bili politička tijela koja su imala izvanjski utjecaj na postojeće organe općinske i kotarske uprave. Druga smjena, ona župana Plemenite općine Turopolja, dogodila se nakon pobune stotinjak ovlaštenika Plemenite općine Turopolja. Oni su se 11. studenog 1918. okupili na prostoru između zgrade kotarske oblasti i turopoljske vijećnice te su zahtijevali ostavku župana Josipovića. U njegovu obranu došao je kotarski upravitelj Bedeković te ih je uspio privremeno obuzdati. Župan Josipović je tada odbio dati ostavku obrazlažući kako to nije volja većine. Istog su dana ovlaštenici Plemenite općine Turopolja otišli i u Predsjedništvo Hrvatske zemaljske vlade koje je odobrilo njihov zahtjev i smijenilo župana Josipovića te na njegovo mjesto postavilo vladinog tajnika dr. Josipa Belobrka kao privremeno rješenje dok se ne provedu izbori za novo zastupstvo. Već tri dana nakon donošenja odluke Josip Belobrka izvješćuje Zemaljsku vladu o koracima koje nadalje poduzima. „1. suce dotadašnjeg zastupstva zamolio je da povjerenu im čast do dalje naredbe obavljaju sve dok se ne obavi izbor novih sudaca, te da iste savjesno i zakonito izvršavaju. Ovom pozivu novog upravitelja svi su se suci odazvali. 2. pored sudaca pojedinih plemenitih sučija sakupilo se u uredu Plemenite općine Turopolja preko stotinu ovlaštenika iz raznih plemenitih sučija, kojima je javno proglasio naredbe predsjedništva Narodnog vijeća SHS u pogledu smjene župana i raspusta zastupstva Plemenite općine Turopolja, te su obje te odredbe primljene na znanje s

²⁴ Branko DUBRAVICA, „Župan Ljudevit Josipović“, *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2008): 32 – 33.

velikim oduševljenjem. 3. istovremeno je obavio šumarsku, bilježničku i blagajničku primopredaju u uredu Plemeniti općine turopoljske. Na zahtjev i zaključak nazočnih ovlaštenika novi upravitelj smijenio je sa službe šumarskog nadzornika Vilima Dojkovića i ovlasti šumarskog reda plemeniti općine turopoljske predao nadlugarima Stjepanu Jureniću i Gjuri Stepaniću, dok su ovlasti turopoljskog bilježnika i blagajnika ostale u rukama dotadašnjeg bilježnika Josipa Pucekovića i blagajnika Franje Crnića. 4. prema nalogu Predsjedništva pokušao je saslušati pojedine ovlaštenike kako bi utvrdio njihove želje, no ovlaštenici su spontano zaključili, da svaka pojedina sučija u nedjelju 17. studenog sazove ovlaštenike koji će svoje želje pismeno izraziti. Te pismene zaključke će predati 18. studenog privremenom upravitelju u uredu župana u Velikoj Gorici, a pojedinačno će k njemu doći iz svake plemenite sučije po dva pouzdanika, koje će zapisnički saslušati glede njihovih želja. 5. na kraju upravitelj je izdao naredbe glede saziva skupština ovlaštenika pojedinih plemenitih sučija u svrhu pregledavanja i preispitivanja računa, te izbora novih sudaca i župana.”²⁵ Iz navedenog vidimo kako je nakon smjene vlasti Josip Belobrk pokušao spriječiti da novac iz blagajne ne ode u ruke smijenjenog vodstva i nadalje razriješiti probleme koji su ovlaštenici Plemenite općine Turopolja naveli kao razlog smjene prijašnjeg vodstva. Privremeni upravitelj Belobrk to je učinio tako što je obavijestio podružnicu Prve hrvatske štedionice u Velikoj Gorici o smjeni vlasti kako bi se onemogućilo tada već smijenjenom županu Josipoviću da podigne novčana sredstva Plemenite općine Turopolja.²⁶

Od pobune ovlaštenika Plemenite općine Turopolja do stvarnih akcija Predsjedništva Narodnog vijeća SHS u Zagrebu nije prošlo ni mjesec dana, već je 30. studenog 1918. promijenjen turopoljski statut. Po toj odluci župan nije morao više biti iz redova prisjednika, već je on mogao biti svaki turopoljski plemić koji ima podršku barem dvanaest sučija. Poznati hrvatski skladatelj Franjo Lučić tu je ulogu objeručke prihvatio i dobio podršku svih sučija na izboru za novog župana. On je tu dužnost obnašao sve do 1927. godine, što znači da su ga turopoljski plemići birali tri puta zaredom, jer se župan birao na mandat od tri godine. Razdoblje od 1920. do 1925. obilježilo je novo političko raspoloženje u Kraljevini SHS, što se najbolje vidjelo kroz cenzuru i Vidovdanski ustav. Za vrijeme svog mandata Franjo Lučić ostao je upamćen kao veliki poticatelj gospodarskog i prosvjetnog uspona Turopolja. Kroz devet godina mandata na poziciji župana Franjo Lučić je dao poticaj izgradnji nekoliko

²⁵ Hrvatski državni arhiv, fond 122 – POT, kutija 53, razni spisi, Izvješće Josipa Belobrka br. 840 od 15. 11. 1918.

²⁶ HR-HDA, fond 122 – POT, kutija 53, razni spisi, Dopis J. Belobrka Prvoj hrvatskoj štedionici od 18. studenog 1918.

knjižnica, čitaonica i škola, a osnovao je i Turopoljsku štedionicu u Velikoj Gorici.²⁷ Nadzornu vlast nad zemljišnom zajednicom Plemenite općine Turopolja obavljala je Zagrebačka oblast, odnosno Kraljevska banska uprava Savske banovine, a kasnije banska vlast Banovine Hrvatske. Protiv odluka navedenih nadzornih tijela mogla se Plemenita općina turopoljska žaliti Ministarstvu poljoprivrede kao višoj instanci.²⁸ Za župovanja Franje Lučića otvorene su škole u selima Kuče, Mraclin i Buševac, kao i 15 čitaonica i knjižnica.²⁹ Osnovao je i muzejsku zbirku, doduše malih razmjera, između ostalog zbirku je činilo oružje, glazbeni instrumenti, uniforme, zastave i slični predmeti.³⁰ Nažalost, ta je zbirka nakon Drugog svjetskog rata izgubljena. Oni dokumenti koji su bili čuvani u arhivu Plemenite općine Turopolja su 1947. godine premješteni u Hrvatski državni arhiv, te se tamo i danas nalaze. Lučić je i između ostaloga poticao i osnivanje ranih pjevačkih, tamburaških i folklornih društava, kao i vatrogasnih društva i njihovih spremišta. Već je 1919. predlagao skupštini izgradnju ciglane, salaša i osnutak vlastite štedioničke zadruge. Sve se to kroz nekoliko godina i obistinilo.

Slika 2. Franjo pl. Lučić

²⁷ Ivan ROŽIĆ, *Povijest Plemenite općine turopoljske*. (Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica/Plemenita općina turopoljska, 2020), 121.

²⁸ ROŽIĆ, *Povijest Plemenite općine turopoljske*, 122.

²⁹ Emilij LASZOWSKI, *Povijest plemenite općine Turopolja nekoć zvano Zagrebačko polje zvane*. sv. 3. (Zagreb: Tiskara Merkantile, 1924), 193.

³⁰ Branko DUBRAVICA i Agneza SZABO, *Velikogorički leksikon*. (Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 2007), 154.

Nakon što se Franjo Lučić 1927. godine odlučio posvetiti umjetničkom stvaralaštvu, na mjesto župana dolazi Ladislav Brigljević, koji nažalost nije dočekaо kraj drugog mandata zbog smrti 1932. godine te ga je naslijedio njegov sin Vladimir, koji se na toj poziciji zadržao samo jedan mandat. Ladislav Brigljević je došao na mjesto župana u neizvjesnim vremenima velike gospodarske krize, ali i u najtežem razdoblju monarhističke diktature. Napeta situacija je politički eskalirala 1928. godine kada je atentat na zastupnike HSS-a izvršio Puniša Račić. Nedugo nakon tog događaja kralj Aleksandar Karađorđević je ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio Narodnu skupštinu i uveo apsolutizam.³¹ Ladislav Brigljević se na toj poziciji snašao vrlo dobro, uspio je raznim akcijama skupiti novac za općinsku blagajnu te ga je nadalje dijelio onima kojima je to bilo potrebno da bi lakše prebrodili gospodarsku krizu. Politika koju je Ladislav, ali i njegov sin Vladimir, vodio bila je po svemu prorežimska. U doba diktature drugačije nije ni moglo biti. U narodu su zbog takve politike označeni kao kraljevci, monarhisti.³² Vladimir Brigljević je imao i velik broj prijatelja u jugoslavenskoj vladi, među kojima je bio i predsjednik vlade Bogoljub Jeftić.³³ Vladimir je ostao poznat po rastrošnosti i prorežimskom ponašanju. Nakon atentata na kralja Aleksandra, održao je govor u kojem je veličao i žalio kralja: „Neizmјerna naša bol nad gubitkom Viteškog nam Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja, kojeg nam ote zločinačka ruka povodom je našeg današnjeg sastanka. Srce nam prestaje kucati, a misao nam zamire na pomisli, da među nama nema više onog, koji je trebao da nas sve preživi. Preslabe su naše riječi, da nam izreknu težinu Njegovog gubitka.”³⁴ Takvo mu je postupanje kasnije donijelo mnoge neprilike, prvo u NDH, a zatim i Titovoj Jugoslaviji. U obje je države bio zatvaran i progonjen, a oduzeta mu je bila i sva imovina. Vladimiru idu i zasluge za uvođenje elektrifikacije u Velikoj Gorici. Na trošak turopoljske općine uvedena je struja u sve javne objekte i državne ustanove 1933. godine. Za vrijeme oba Brigljevića, sve veću podršku naroda imao je ovlaštени graditelj Nikola Hribar. On je od 1931. obnašao i dužnost zastupnika velikogoričkog kotara u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Većinu gradnji u Turopolju provodio je upravo Hribar, između ostalog i već spomenutih škola u Mraclinu i Kučama te turopoljske ciglane. On je bio i glavni dioničar velikogoričkog konjskog tramvaja, tzv. konjače.³⁵

³¹ GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008*, 101 – 102.

³² Branko DUBRAVICA, „Brigljevići – župani turopoljski (1927. – 1935.)“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2007): 35 – 36.

³³ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 33.

³⁴ HR-HDA, fond POT, Zapisnik skupštine POT-a, od 13. listopada 1934.

³⁵ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 113.

Nakon isteka prvog mandata Vladimir Brigljević nije uspio biti izabran na drugim izborima. Mijo Pučko, poljodjelac iz sela Gornji Dragonožec, izabran je na tu funkciju. Padom šestosiječanjske diktature, odnosno nakon smrti kralja Aleksandra, polako se vratilo višestranačje i parlamentarizam. To je bilo vidljivo i na općinskim izborima 1936. godine gdje je opozicija odnijela pobjedu nad vladinom listom. Na primjeru Velike Gorice to je bilo još očitije kada je graditelj i načelnik općine Nikola Hribar izgubio na skupštinskim izborima od ratara iz sela Buševac Ivana Robića, i to u omjeru 97,05 % naprema 2,95 %.³⁶ To je ujedno i značilo kraj političkog života Nikole Hribara kojem je ovaj politički poraz označio i propadanje na društvenoj ljestvici. Zapisi sa skupština od 1936. i 1937. godine pokazuju kako je Nikola Hribar nakon tog političkog poraza počeo prodavati sve stvari u svome vlasništvu, te je prestao biti ovlaštenim graditeljom Plemenite općine Turopolja.³⁷ Krajem iste godine za župana je odabran Mijo Pučko, koji će biti, kako će se kasnije pokazati, posljednji starodrevni turopoljski župan. Kao pristaša HSS-a Pučko nije bio sklon vladajućem režimu, pa je tako ostalo zapisano da je prilikom reizbora 1938. odbio dati prisegu da će biti „vjeran kralju i otadžbini Jugoslaviji”³⁸. Za vrijeme njegova župovanja, zbog loše financijske situacije je prodano i cijelo lovište, odnosno Turopoljski Lug i Gornjak.³⁹ U razdoblju do početka Drugog svjetskog rata Pučko je, osim prodaje šuma, obavio i dvije velike kupnje za POT, kuću Nikole Hribara, te dio Nadbiskupskog imanja. Poznat je i kao donator župama u Velikoj Gorici, Dubrancu i Vukovini. On je uspio preživjeti NDH iako je odbio surađivati s vlastima, no nakon rata nije uspio u očuvanju Plemenite općine Turopolja zbog politike nacionalizacije zemljišne imovine koju je propagirala nova država.⁴⁰

³⁶ DUBRAVICA, *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici*, 156 – 157.

³⁷ Branko DUBRAVICA, *Prilozi za povijest Plemenite općine Turopolja: 1918-1943.* (Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1995), 110, 124, 132..

³⁸ ROŽIĆ, *Povijest Plemenite općine turopoljske*, 127.

³⁹ DUBRAVICA, *Prilozi za povijest Plemenite općine Turopolja*, 106.

⁴⁰ Branko DUBRAVICA, „Posljednji turopoljski komeš Mijo Pučko“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2009): 105 – 107.

4. Gospodarski temelji razvoja Turopolja

Turopolje nakon Prvog svjetskog rata nije bilo perspektivno mjesto za život. Kao i mnoge druge dijelove Europe, i Turopolje su zahvatili bijeda i siromaštvo te je jedini oblik za preživljavanje bio primitivni oblik poljodjelske proizvodnje. Porastom stanovništva u prvim godinama nakon rata zavladała je sve veća neimaština. Seoska domaćinstva počela su se cijepati i propadati. Razni nameti i druge obaveze prema državnim vlastima natjerali su velik broj ljudi da, truhom za kruhom, odluče potražiti svoju budućnost u drugim dijelovima svijeta. Oni koji su ostali bili su osuđeni na mali raspon oblika zarade na selu: kirijašenjem, prijevozom drva, izvlačenja trupaca iz šume, prodajom stoke na sajmovima i dr. Seljaci su često napuštali grunt i počeli raditi u industriji koja je tek uzimala maha.

Velika Gorica kao središte Turopolja je relativno kasno dobila električnu centralu. Iako je već 1926. poduzetnik Milan First predložio njenu izgradnju, ona je podignuta tek 1931. godine. Što se tiče ostalih sela u Turopolju, dugo se čekalo na elektrifikaciju, do početka Drugog svjetskog rata tek su Mala Gorica i Donja Lomnica dobile struju.⁴¹ Velika Gorica je i u tridesetim godinama 20. stoljeća ostala s nazivom trgovišta, a ne grada. Iako je pomak na lokalnom planu i dalje bio dominantan, u širem regionalnom razvoju ga nije bilo. Gospodarski razvoj temeljio se na stočarstvu te prirodnim resursima, ponajviše na iskorištavanju drvne građe. Industrija je bila tek u začecima. U Velikoj Gorici spominje se tek tvornica metala i četaka, tvornica košara i umjetnog pletiva, „Orion” tvornica ulja i svijeća.⁴²

Najveće gospodarsko bogatstvo Turopolja oduvijek su bile šume. One su bile u vlasništvu Plemenite općine turopoljske i pojedinih sućija, a manji je dio bio u privatnom vlasništvu pojedinih obitelji. Osim drvne industrije, posebno se isticalo i svinjogojstvo čiji prvi spomen već imamo u 1352. godini, kada je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I. Anžuvinao naložio Kaptolu da istraži krađu svinja u Turopoljskom lugu koju je počinio banski službenik Grgur.⁴³ Početkom 20. stoljeća, točnije 1911. godine, zagrebačka obitelj veletrgovaca i industrijalaca Deutsch Maceljski je podigla pilanu pod nazivom „Filipa Deutscha sinovi” u Turopolju. Uz pilanu je podignuto i naselje Turopolje za potrebe radnika u pilani. Mještani su taj dio nazivali „Leštant”. Taj naziv se zadržao i danas, ali samo kao naziv nogometnog terena kluba iz Turopolja. Svi zaposlenici su obavljali teške fizičke poslove ili su kao tzv. kirijaši prevozili trupce iz šume do stovarišta. Nedaleko od pilane podignuta je i ciglana od

⁴¹ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 62 – 63.

⁴² STANOJEVIĆ, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1052.

⁴³ Zvonimir ROBIĆ, „Prilog obnovi turopoljske pasmine svinja“, *Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva* 5 (2002), 75.

čijih su se cigli sagradili mnogi objekti u Turopolju. Cigлана nije bila dugog vijeka te je već 1938. godine zbog loše kvalitete sirovine prestala s radom i preseljena je u Veliku Goricu. Masovna eksploatacija Turopoljske šume utjecala je na gospodarski i infrastrukturni razvoj Turopolja. Upravo je velik dio novca dobiven od prodaje drvne građe uložen u izgradnju današnjeg gradskog centra u Velikoj Gorici, a pomogao je i pri gradnji novih škola po turopoljskim selima. Pilana u Turopolju je pomogla i građenju novih, a i obnovi starih cesta i mostova koje su spajale selo Turopolje s centrom Turopolja, Velikom Goricom. Osim pilane i ciglane, u Turopolju se nalazila i tvornica žeste, kefa i četki u mjestu Novo Čiče. Gospodarstvo Turopolja bilo je i nezamislivo bez djelovanja mljekarskih i sličnih poljoprivrednih zadruga.

4.1. Parna pilana „Filipa Deutscha sinovi”

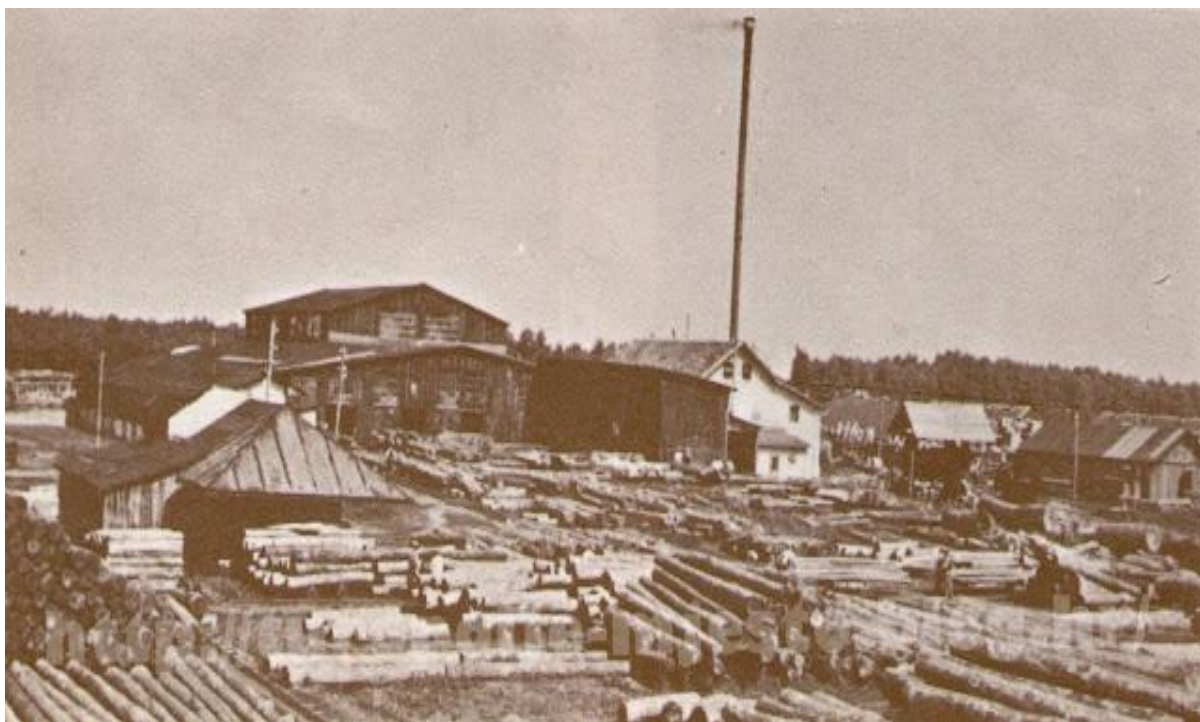
Nakon što je 1862. izgrađena pruga Zidani Most - Zagreb - Velika Gorica - Sisak, započela je posvemašna eksploatacija šuma u Turopoljskom lugu. Nedaleko od sela Rakitovec i Buševac podignuto je skladište u blizini željezničke stanice. U tom skladištu je ručno obrađivano drvo, a njime su upravljali Francuzi koji su nakon obrade drvo slali u Francusku. Filip Deutsch, bogati industrijalac iz Zagreba, otkupio je 1910. godine zemlju od POT-a i utemeljio drvnu industriju u Turopolju koja je od tada radila pod imenom „Filipa Deutscha sinovi”. Rudolf Horvat u svojoj knjizi „Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj” spominje „veliku pilanu, koju podigoše sinovi Filipa Deutscha iz Zagreba.”⁴⁴ Filip Deutsch je pilanu poklonio svojoj trojici sinova Gustavu, Robertu i Albertu. Pilana je između dva rata poslovala vrlo dobro, postignut je ogroman kapacitet proizvodnje i zapošljavao se velik broj radnika. Najveći je problem bila udaljenost od najbližih naselja, primjerice tada se do Zagreba u najboljem slučaju moglo stići za šest sati. Upravo zato su se uskoro počeli graditi, osim objekta za pilanu, i stambeni objekti za potrebe radnika koji su trebali doći i iz drugih krajeva zemlje. Stanovi su građeni u nizu te su bili prozvani „Kolonija”. U blizini se nalazila i kantina za radnike i njihove obitelji. U krugu tvornice je postojala i pučka škola za djecu radnika, kao i biblioteka.⁴⁵ Već nakon godinu dana počela je proizvodnja rezane drvne građe, uglavnom hrastovine iz turopoljskih šuma.⁴⁶ Brzo su se

⁴⁴ Rudolf HORVAT, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*. (Zagreb: AGM, 1994.), 332.

⁴⁵ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 47.

⁴⁶ Mijo KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice od Ilirskog preporoda do NOB-a: (1832-1941)*. (Velika Gorica: Općinski odbor SUBNOR-a: Skupština općine: Narodno sveučilište „Juraj Kokot“, 1986), 100.

gradile nove ceste, dok su se stare ceste popravljale, za potrebe što bržeg dovoza i odvoza materijala iz pilane. Iz izvještaja 1919. godine vidimo da se put od sela Buševac do pilane morao popravljati kako bi se dovoz trupaca ubrzao. Iz tog istog zapisa vidimo kako je i za popravak tog puta novac morao izdvojiti POT.⁴⁷ Osim cesta gradile su se i pruge; oko 10 km pruge je izgrađeno od pilane do šuma u Turopoljskom lugu i Burdelju.⁴⁸ Iako je najviše radnika dolazilo iz okolnih sela Rakitovca, Buševca, Novog Čiča, Lekenika, Mraclina i dr., bilo je i stotinjak radnika iz ostatka zemlje, ponajviše iz Like. Broj radnika pilane se kroz godine povećavao i u jednom trenutku je porastao i na 600, a među njima je bilo i žena.⁴⁹

Slika 3. Parna pilana „Filipa Deutscha sinovi”

Postoji nekoliko sačuvanih izvještaja o „najbestijalnijoj eksploataciji”⁵⁰ ljudi u pilani, ali je takav način rada bio uobičajen u takvoj vrsti posla. Ljudi su u početku radili po 12 sati, da bi se kroz nekoliko godina intervencijom radnika to smanjilo na 10 sati, a zatim od 1922. na 8 sati. Kako je to bila najveća tvornica u ovim predjelima, ona je imala i svoj sindikalni pokret radnika, koji je i omogućio smanjenje radnog vremena, ali i općenito poboljšanje uvjeta kroz godine. Radnici se ipak nisu predugo zadržavali na ovoj vrsti posla, nerijetko su odlazili iz Turopolja, pogotovo nakon što je ekonomska kriza 1932. i 1933. zahvatila i pilanu. Većih

⁴⁷ HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 10. rujna 1919.

⁴⁸ HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1928.

⁴⁹ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 103 – 104.

⁵⁰ Isto, 100 – 106.

otpuštanja radnika nije bilo, ali je bilo onih koji su se morali vratiti poljoprivredi kako bi preživjeli. Do 1934. godine pilana je ponovo počela proizvoditi za europsko tržište, najviše za Švicarsku, Njemačku, Francusku i Englesku, ali ni blizu kao prije. Nakon rata pilana je promijenila ime u Drvno industrijsko poduzeće Turopolje te i danas djeluje pod tim imenom.⁵¹

4.2. Ciglana Turopolje

Nedaleko od parne pilane u Turopolju 5. svibnja 1922. krenulo se u izgradnju moderne ciglane na zemljištu „Okrugljak”. Prema zapisima POT-a, ciglana je dovršena i puštena u pogon već iduće godine.⁵² Na čelu ciglane tada se nalazio Nikola Sever, dok se za njenu izgradnju pobrinuo Nikola Hribar.⁵³ Svi su radovi u ciglani izvođeni ručno bez upotrebe ikakvih strojeva. Uz ciglanu se nalazila i lugarnica, a iskopavanjem ilovače nastalo je i umjetno jezero Bajer. Uvjeti za rad, kao i u parnoj pilani, nisu bili idealni, 80-ak radnika radilo je za male nadnice što je često rezultiralo štrajkovima. Najveći pomaci nabolje dogodili su se nakon što je ugledni trgovac Milan First (Fürst) 1927. uzeo ciglanu u zakup i polako je krenuo modernizirati.⁵⁴ Iako je First unosio određena poboljšanja, uvjeti rada bili su ekstremno teški, što je rezultiralo i štrajkom 1937. radi poboljšanja životnih uvjeta i povećanja plaća.⁵⁵ Nažalost, životni vijek ciglane u Turopolju nije bio dugog trajanja, već je iduće godine, zbog loše kvalitete sirovine, First odlučio ne produžiti zakup s POT-om te je ciglana prestala s radom na toj lokaciji i preseljena je u Veliku Goricu. Sav alat i strojevi su prodani na javnoj dražbi. Velik broj škola izgrađenih u međuratnom razdoblju upravo je izgrađen ciglama i crjepovima iz ove ciglane.⁵⁶

⁵¹ KLEMENČIĆ, MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur, *Turopoljski leksikon*, 154.

⁵² HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1923.

⁵³ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 219.

⁵⁴ HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1927.

⁵⁵ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 68.

⁵⁶ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 107.

4.3. Tvornica žeste, kefa i četki i „Kojnača”

Među mnogim posjedima bogate njemačke obitelji Thurn Taxis bila je i tvornica žeste, kefa i četki u Novom Čiču. Osim toga, na području Turopolja imala je obitelj Thurn Taxis još nekoliko posjeda u Velikoj Buni, Kozjači, Kravarskom, Podvornici, Šiljakovini, Starom Čiču, Bukevju, Strmcu, Veleševcu, Drnku, Lazini, Čičkoj Poljani i Ribnici.⁵⁷

Slika 4. Razglednica iz 1899. godine

Najveća zanimljivost u vezi ove tvornice u Novom Čiču bila je kojnača⁵⁸ koja je prevozila putnike i teret. Rudolf Horvat je navodi kao jednu od prijelaznih etapa u povijesti željeznice u hrvatskim zemljama.⁵⁹ Pruga je bila duga osam kilometara i prolazila je trasom od tvornice u Novom Čiču do Velike Gorice i do željezničkog kolodvora u obližnjem mjestu Gradići. Osim početnog stajališta na kolodvoru i krajnjega u Novom Čiču, bila su još tri stajališta: kraj bolnice, pošte i vojarne. Putnici su se vozili kolima u koje je stalo dvadesetak ljudi, a za

⁵⁷ Stjepan PRUSAC, „Posjedi obitelji Thurn Taxis nakon 1918. godine“, (Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2023.), 22.

⁵⁸ Kojnača – tramvaj kojeg su vukli konji.

⁵⁹ HORVAT, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, 156.

prijevoz tereta korištena su posebna kola. Poduzeće „Konjska željeznica (tramway) dioničko društvo Velika Gorica” počelo je poslovati 1907. godine i poslovalo je s profitom sve do pokretanja autobusnog prometa 1928. godine. O početku poslovanja kojnače izvijestio je karlovački list *Glasonoša* ovim riječima: „Ovdje je otvorena prva konjska željeznica u selu u Hrvatskoj.”⁶⁰ Tvornica alkohola i kefa je krajem 20-ih prestala s radom, što je utjecalo i na polaganu propast konjskog tramvaja. Među ravnateljstvom poduzeća bila je većina velikogoričkih imućnika poput župana Ljudevita Josipovića, Vladimira Brigljevića, Nikole Hribara, kotarskog liječnika Josipa Hribara, odvjetnika Antuna Gašparca i Milana Petračića, te trgovaca Josipa Čopa, Rudolfa Bachracha i Ljubomira Tarbuka.⁶¹ Devet godina kasnije društvo je zbog neprofitabilnog rada prestalo funkcionirati. Završivši s radom 1937. godine, ova kojnača je ostala jedna od posljednjih takvih u svijetu.⁶²

Slika 5. Rekonstrukcija kojnače u Novom Čiču

⁶⁰ *Glasonoša* (Karlovac), 3. 3. 1907., 2.

⁶¹ Petar PUHMAJER, *Arhitektura Velike Gorice*. (Velika Gorica: Turistička zajednica grada Velike Gorice, 2005.), 51.

⁶² Aleksandar BOŽIĆ, *Konjača: 100 godina velikogoričkog tramvaja*. (Velika Gorica: Turopoljski glasnik: Turistička zajednica grada Velike Gorice, 2007.), 30 – 43.

4.4. Zadruga i *Gospodarska sloga*

Kao i u ostatku Hrvatske i Kraljevine Jugoslavije, najveći je dio stanovništva u Turopolju činilo poljoprivredno stanovništvo. Jedno od glavnih obilježja seljačkih gospodarstva bila je agrarna prenapučenost i prevladavanje manjih posjeda. Seljaci su otprije bili naviknuti proizvoditi dovoljno za sebe, a sada se to počelo mijenjati kada se počelo proizvoditi i za tržište. Gospodarske prilike na selu same po sebi su bile vrlo teške, pogotovo u vrijeme velike ekonomske krize. Iako je država pokušala intervenirati *Zakonom o zaštiti poljoprivrednika* iz 1932. i *Uredbom o likvidaciji seljačkih dugova* 1936. godine, stanje u poljoprivredi nije se mijenjalo.

U Turopolju najvažniji seljački proizvod bilo je mlijeko. Proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda rasla je iako se u najvećem omjeru proizvodilo samo za svoje gospodarstvo. Krajem 20-ih nastupila je svjetska ekonomska kriza koja je zahvatila i Jugoslaviju. Kao i ostale grane, kriza je pogodila i proizvođače mlijeka jer su „cijene iz dana u dan sve više i više padale.”⁶³ Najvažnije mljekarske zadruge u Turopolju nalazile su se u Ribnici, Kučama, Velikoj Mlaci te Velikoj i Maloj Gorici. Djelovanjem zadružne organizacije seljaka, *Gospodarske sloge*, situacija se samo pogoršala. Naime, oni su 1936. godine u Zagrebu osnovali *Središnju mljekarsku zadrugu* i praktički uspostavili monopol nad opskrbom Zagreba i drugih gradova mlijekom i mliječnim proizvodima. *Gospodarska sloga* je postala toliko djelotvorna i jaka da je počela organizirati i stimulirati proizvodnju mlijeka i mliječnih proizvoda tamo i gdje toga nije bilo prije. Primjerice, u selu Buševac uz pomoć sportskog kluba *Seljak* organiziran je otkup mlijeka u selu. Tako se u selima pojavila dodatna mogućnost za zaradu seljacima koji su se do tada uglavnom samo bavili poljoprivredom, kirijašenjem, prijevozom ogrjeva u Zagreb i izvlačenjem građevnog drva iz šume.⁶⁴ Osim mljekarstvom, velik se broj ljudi u Turopolju bavio i uzgojem pčela. Sredinom prve polovice 20. stoljeća najviše pčelara na području kotara Velike Gorice bilo je u općini Vukovina. U sjedištu te općine 1929. godine je održana jednomjesečna prva seljačka izložba hrvatskog radiše na kojoj su pčelari izložili košnice, pčele, strojeve i med. Tijekom izložbe održana je i skupština pčelarskog društva iz Velike Gorice.⁶⁵

⁶³ Ivica ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. (Zagreb: Srednja Europa, 2010.), 239.

⁶⁴ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 117.

⁶⁵ KLEMENČIĆ, MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur, *Turopoljski leksikon*, 444.

5. Kulturni život Turopoljaca

Za svakog pojedinca kultura njegovog kraja je nešto što predstavlja neku posebnost ne samo njegove okoline već i njega samoga. Turopolje je samo po sebi već kroz povijest uživalo posebnost kao plemenita općina. Kulturu Turopolja u međuratnom razdoblju možemo podijeliti na nekoliko cjelina koje je ona zahvaćala: strukturu obitelji i obrazovanje, kulturu svakodnevnog života, zdravstvene prilike koje su se zahvaljujući projektu Škole narodnog zdravlja poboljšale, razne kulturne i umjetničke udruge i sportski život u Turopolju. O svakodnevnom životu Turopoljaca pisao je zaljubljenik u narodnu kulturu Vojko Miklaušić u svojoj knjizi *Plemeniti puti*. On je predstavio narodnu kulturu Turopolja zabilježivši muzikološku građu crkvenih i svjetovnih običaja, kao i zapise o godišnjim običajima i običajima kroz život Turopoljaca. Knjiga je pravi pokazatelj tradicijske kulture Turopoljaca na primjeru jedne mikrolokalne zajednice.⁶⁶ Poznati hrvatski zdravstveni djelatnik i redatelj Drago Chloupek je u produkciji Foto-filmskog laboratorija Škole narodnog zdravlja snimio i film 1933. godine *Jedan dan u turopoljskoj zadruzi*⁶⁷, koji je 1960. i nagrađen na festivalu etnografskih i socijalnih filmova u Firenci.⁶⁸ Iako je film prikazivao nezdrave prilike nekadašnjeg života u 19. stoljeću, promjene nabolje tek su pokrenute nakon projekta Škole narodnog zdravlja koji je počeo asanacijom turopoljskog sela Mraclin. Mnoga su društva Seljačke sloge također služila kulturno-prosvjetnoj djelatnosti, i to u pogledu suzbijanja nepismenosti, osnivanja knjižnica i čitaonica, očuvanjem narodne baštine, kao i promicanjem kulture seljaka u Turopolju. Sport, pogotovo nogomet, također je označavao bitan segment turopoljskog identiteta jer su se putem njega očitavale i neke političke ideje kojima su stanovnici ovog kraja težili.

5.1. Struktura obitelji, kultura svakodnevnog života i obrazovanje

Film Drage Chloupeka *Jedan dan u turopoljskoj zadruzi* te knjiga Vojka Miklaušića *Plemeniti puti* jasno su prikazali način života u međuratnom Turopolju. Iako Chloupekov film radnju smješta na kraj 19. stoljeća, situacija u razdoblju između dva svjetska rata nije se puno promijenila. Ljudi su i dalje živjeli u teškoj oskudici i neimaštini, pogotovo nakon

⁶⁶ Vesna ŽUPETIĆ, „Uloga Vojka Miklaušića u oblikovanju tradicijske kulture Turopolja“. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 46 (2013), 78.

⁶⁷ Hrvatska kinoteka Hrvatskog državnog arhiva digitalno je restaurirala film 2020. godine.

⁶⁸ Vjekoslav MAJCEN, „Etnološki filmovi Milovana Gavazzija i hrvatski etnološki film u prvoj polovini 20. stoljeća“, *Agronomski glasnik: Studia ethnologica Croatica* 1 (1996), 125 - 126.

završetka Prvog svjetskog rata. Film pokazuje kako je težak fizički rad na polju ostao glavni način preživljavanja. Težak fizički rad nije zaobilazio ni žene jer su se i one morale brinuti o životinjama i stanju na polju.⁶⁹ Usporedno s prošlim razdobljima struktura obitelji je ostala nepromijenjena, dok se ipak kvaliteta i svakodnevnica života počela mijenjati s osvješćivanjem higijenskog načina života i prodora modernih izuma. Određeni aspekti tradicije i običaja su se još dugo zadržali u životima Turopoljaca, neki čak i do današnjeg dana. Najzornije primjene tradicionalnog shvaćanja života vidimo kroz odnose u obitelji, u braku i raspodjeli poslova.

Zadruga su se mogle podijeliti na velike, srednje i male. Velike zadruge činilo je 100 ljudi, srednje 50, a male 30. Muškarci su se dogovarali tko će biti vođa zadruge, radili su uglavnom po polju i u drvenoj industriji. Muškarci su se bavili i tkanjem, dok su žene vodile brigu o vrtu, hrani, šivale su i brinule o djeci i životinjama.⁷⁰ Takav patrijarhalni način života nije bio ništa neobično u odnosu na ostatak zemlje. Vojko Miklaušić dalje navodi i kako su djevojke stupale u brak između 19 i 21 godine, dok su se dječaci ženili nakon što su navršili 23 godine.⁷¹ Nakon što su se mladi odlučili uzeti, slijedio je pristanak roditelja, a zatim zaruke i svadba. O brojnim običajima prilikom uzimanja i početka zajedničkog života najviše je pisao upravo Miklaušić. Tako je poznat jedan običaj koji je nazvan *vpeluvajne*, a odnosi se na uvod porodilje u crkvu, a on se izvodio u dva navrata: nakon svadbe i nakon poroda.⁷² Jedna od osobitosti turopoljske svadbe bio je i tzv. *tanec za partu*. Parta je bila traka, koju je djevojka do udaje nosila na kosi pod rupcem. Tu je traku *gospon poklonič* nataknuo na šiljak sablje i zabio u kućno sljeme⁷³, dok su *gospon dever* i *gospon svat* s isukanim sabljama branili pristup, vitlajući uz sljeme oko parte sabljama i plešući drmež, koga su dulci izvodili.⁷⁴ U novinama Hrvatske seljačke stranke *Seljački dom* 1938. godine je izašao članak u kojemu je Mato Kovačević Štefanov ovako opisao kućnu zadrugu: „Bitna obilježja kućne zadruge bila su: zajednički podijeljeni rad na zajedničkoj imovini, mogućnost raspolaganja s radnom snagom u svakom pogledu, čuvanje zajedničke imovine i svetinje narodnih običaja i načina života. Ogromna prednost bila je u tome, da su se tako članovi zadruge međusobno ispomagali. Dok bi jedni obrađivali polje, drugi bi radili potrebne poslove u šumi, treći bi se bavili oko zadružne stoke, a četvrti bi u kući i okolo kuće obavljali najpotrebnije poslove, kao

⁶⁹ *Jedan dan u turopoljskoj zadruzi*, redatelj Drago Chloupek. (Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, 1933)

⁷⁰ Vojko MIKLAUŠIĆ, *Plemeniti puti*. (Velika Gorica: Matica hrvatska, Ogranak Velika Gorica, 1994.), 152 – 156.

⁷¹ Isto, 262.

⁷² Isto, 267.

⁷³ Sljeme – glavna kućna greda.

⁷⁴ MIKLAUŠIĆ, *Plemeniti puti*, 298.

kovačke, kolarske, mlinarske, čizmarske i druge, dok bi žene reduše redile kuću, prele lan i konoplju te tkale za odjeću čitavoj družini... Zadruga je bila neovisna u pitanju potreba, pa joj nije bilo potrebno ni novaca, jer su članovi zadruge sve kod kuće proizvodili. Seljačka kućna zadruga bila je mala društvena zajednica za sebe - gotovo mala država.”⁷⁵ Već spomenuti Chloupekov film pokazuje i kako je žena zapravo imala podređenu ulogu u društvu. Primjerice, dok su muškarci jeli, žene bi stajale pored stola i povremeno prilazile stolu i uzimale ono što bi pojele.⁷⁶ Na ulici je često znalo biti živo, ispred kuća stajali bi oni koji momentalno ne bi imali posla i ispitivali prolaznike o njihovom danu. Ulica je bila i glavno dječje igralište.⁷⁷ Što se djece tiče, ona su od malih nogu obavljala razne poslove te je vrlo mali broj njih polazio školu, što je rezultiralo velikom stopom nepismenosti.⁷⁸ Neka sela nisu imala škole, dok je do najbliže trebalo putovati po nekoliko sati.

Što se tiče prostora za stanovanje, on je ostao nepromijenjen. Kuće su se nastavile graditi u duhu historicizma, kao i krajem 19. stoljeća. Glavni graditelj kuća u Turopolju bio je Nikola Hribar, čiju je izgradnju karakterizirala skromnost projekta i izvedbe. Imućnije obitelji živjele su u visokim prizemnicama. Najbrojnija je bila skromna pučka gradnja, često su to bile zidanice s nekoliko prostorija.⁷⁹

5.2. Zdravstvene prilike

Kraj Prvog svjetskog rata u seoskim sredinama nije promijenio norme ponašanja. Ljudi na selu su skeptično pristupali novim stvarima. Zdravstvene prilike nisu bile povoljne ni prije rata, a nakon njegovog završetka samo su se još dodatno pogoršale. Došlo je do velikog širenja zaraznih bolesti. Tuberkuloza je bila najčešća bolest od koje su umirali mnogi mladi ljudi. Osim nje, smrtnost su uzrokovale i bolesti poput velikog kašlja, trbušnog tifusa, šarlaha, difterije, pjegavca i dr. Svijest o važnosti higijene za zdravlje nije dopirala na selo. Upravo zbog takve situacije 4. listopada 1927. godine otvorena je Škola narodnog zdravlja u Zagrebu na poticaj Andrije Štampara koji je bio na važnom položaju u Ministarstvu narodnog zdravlja još od 1919. godine. Otvorenje škole vodio je Stjepan Radić.⁸⁰ Osim već spomenutog Štampara i samog ministarstva, projekte škole kao i njenu izgradnju sponzorirala je

⁷⁵ *Seljački dom* (Zagreb), 3. 11. 1938.

⁷⁶ *Jedan dan u turopoljskoj zadrugi*, redatelj Drago Chloupek (Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, 1933).

⁷⁷ Ivan ROŽIĆ, *Buševac*. (Velika Gorica: Tisak Velika Gorica, 2015.), 216.

⁷⁸ Isto, 216.

⁷⁹ PUHMAJER, *Arhitektura Velike Gorice*, 49.

⁸⁰ <https://www.snz.unizg.hr/o-nama/povijest-skole/>, pristup ostvaren 27. 9. 2023.

Rockefellerova fondacija iz SAD-a. Spomenuta fondacija provodila je međunarodni program koji se proširio po čitavoj Europi. Sve te ustanove koje su otvorene uz pomoć fondacije nastale su po uzoru na John Hopkins School of Public Health u Baltimoreu u SAD-u.⁸¹ Andrija Štampar je sa svojim suradnicima odlučio krenuti u asanaciju hrvatskih sela. Štampar je kao najveću prepreku narodnom zdravlju identificirao nejednakost i siromaštvo: „Ispravna zdravstvena politika ne će se moći tako dugo da vodi, dok su ekonomske razlike tako velike. Sva će naša nastojanja doživjeti neuspjehe, dok svi ljudi ne budu uživali iste blagodati higijenske kulture. U ekonomskom izjednačavanju društva leži i uspjeh socijalne higijene.”⁸² Mraclin je odabran kao prvi lokalni projekt Škole narodnog zdravlja. Asanacija je značila ostvariti zdrave i higijenske uvjete života koji su na selima bili od izuzetne važnosti.⁸³ Škola narodnog zdravlja je počela koristiti posve nove metode od prijašnjih uobičajenih u zdravstveno prosvjetnom radu. Najvažnije je bilo postići kooperativan odnos između sudionika, te osposobiti što veći broj ljudi za provođenje asanacije.⁸⁴

⁸¹ Željko DUGAC, *Kako biti čist i zdrav*. (Zagreb: Srednja Europa, 2010.), 32.

⁸² Ivica BALEN i Stana VUKOVAC, *Andrija Štampar: sveučilišni udžbenik*, knj. 1: Mladost Andrije Štampara. (Slavonski Brod: Udžbenici Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2006.), 505.

⁸³ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 16.

⁸⁴ Željko DUGAC, „Bolje kopati zahod nego grob: Zdravstveno prosvjećivanje o higijeni nužnika u međuratnom razdoblju“, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (2012): 352 – 353.

Slika 6. Selo Mraclin prije asanacije

U proljeće je Andrija Štampar stigao u selo i kod velike bare usred Mraclina, koja se zvala Krka, održao govor koji je zabilježen u rukopisu Josipa Zrnčića, svjedoka tih događaja: „Dragi moji Mraclinci, drago mi je što ste se odazvali u tako velikom broju i lijepo vas pozdravljam... Posebno bi želio da zdravstveno prosvjeđivanje dođe i u naša sela, da se i naš seljak makne s mrtve točke. Evo, tu na pragu Zagreba, u cijelom Velikogoričkom kotaru samo je jedan liječnik, moj školski kolega dr. Josip Hribar. Kad god dođem iz Pariza ja ga posjetim, a on mi priča o bolestima i zarazama koje tu vladaju, a dragi Mraclinci kod vas u Mraclinu je najgore, upravo radi ove ružne, zelene kaljuže Krke, koja je izvor svih zaraza i bolesti, a posebno TBC-a... Prvo, treba zavezati ovu baru Krku, a na tom mjestu ćemo sagraditi lijepi dom i zdravstvenu stanicu, koja će biti centar zdravstvenog prosvjeđivanja. Drugo, u svakoj kući izgradit će se higijenska gnojnica i zahod, izgradit će se higijenski bunari - pumpe sa čistom vodom, uredit će se nogostupi i odvodni kanali da ne gazite u blato, a uvest će se red i čistoća u kuće kako bi smanjili te silne zaraze i bolesti.”⁸⁵

⁸⁵ Željko CVETNIĆ, *Povijest tuberkuloze – s osvrtom na asanaciju i tuberkulozu u Mraclinu*. (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2022.), 98 – 99.

Slika 7. Zgrada zdravstvene stanice u Mraclinu

Mraclin je tako dobio novu zdravstvenu stanicu, podigla se higijena zdenaca, gnojnica, zahoda, popravila se odvodnja i kanalizacija. Zdravstvena stanica radila je od 7 do 19, a pregledi i liječenje nisu se naplaćivali. Kako vidimo iz govora dr. Štampara, krenulo se i u isušivanje bara, izgradnju pločnika i odvodnih kanala. Radovi na asanaciji Mraclina na kraju su potrajali do 1935. godine, ali posljedice tog čina su bile dalekosežne. Mraclin je postao ogledni primjer asanacije sela, ne samo u Hrvatskoj nego i u svijetu.⁸⁶ Ono što je također pomoglo osvješćivanju seljaka o važnosti higijene bili su tečajevi, predavanja i filmske projekcije koje je između ostalih vodio i Drago Chloupek. Osobito zanimljivi i posjećeni bili su tečajevi iz domaćinstva. Govorilo se i o higijeni prehrane, bolestima koje mogu biti uvjetovane lošom prehranom, o njezi djece, o osobnoj higijeni, prvoj pomoći, povrtlarstvu, konzerviranju hrane, mljekarstvu i ponašanju u društvu.⁸⁷ Osim takvih tečajeva, Škola narodnog zdravlja organizirala je i Seljačko sveučilište na prijedlog Andrije Štampara. Rad sveučilišta je krenuo 1928. godine i predavanja su vodili stručnjaci Škole narodnog zdravlja i

⁸⁶ <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=2974>, pristup ostvaren 27. 9. 2023.

⁸⁷ CVETNIĆ, *Povijest tuberkuloze*, 108.

Higijenskog zavoda. Iduće godine je izgrađen i dom u Mraclinu.⁸⁸ Cilj je bio što temeljitije i opširnije podučiti njene polaznice iz područja zdravstva i higijene. Voditelj sveučilišta bio je ugledni pedagog i književnik Jure Turić, koji ga je vodio sve do njenog zatvaranja 1940. godine.⁸⁹ Muškarci i žene na tečajevima su bili odvojeni i slušali su različite teme. Ženski tečajevi su trajali po tri mjeseca, dok su muški tečajevi trajali pet mjeseci. Tijekom rada kroz sveučilište je prošlo preko 1000 polaznika.⁹⁰ Najčešći polaznici tečajeva bili su seljaci, ali s obzirom da su se tečajevi organizirali i u gradovima često su dolazili i radnici, učenici te ostalo građanstvo. Postojalo je jedno općenito zalaganje za zdravstvenu zaštitu, pogotovo djece.⁹¹ Pod nadzorom zdravstvene stanice od 1930. godine djelovala je i Državna dječja kolonija za prihvrat napuštene djece u obitelji. O djeci su se skrbile mraclinske obitelji. Do 1936. djeca školskog uzrasta su iz Mraclina bila prebačena u kolonije u Krapini i Đurđevcu, a nakon 1936. četiri razreda osnovne škole djeca su pohađala u Mraclinu. Kolonija ja nastavila raditi sve do 1951. godine kada je zatvorena.⁹² Škola narodnog zdravlja 1936. godine podnijela je molbe za asanacijom turopoljskih sela, što se nakon te molbe počelo i događati.⁹³ Nakon djelomičnih asanacija i nekoliko okolnih sela zdravstvena situacija se počela poboljšavati i stopa smrtnosti se počela smanjivati.

S druge strane, u Velikoj Gorici je od 1896. godine postojala Kotarska bolnica, a 1921. godine je određena kao filijala Pasteurovog zavoda Zagrebačkog. Iako je to potrajalo samo dvije godine, očito je kako je ona imala široke obaveze u oblasti. Bolnica je prvo bila opća, pa jedno vrijeme zarazna, da bi od 1933. godine do početka rata bila depandansa umobolnice iz Vrapča. Godine 1935. zgrada je pregrađena tako da je podignuta i prizemna gospodarska zgrada sa sjeverne strane te je uređen park. Kao dio bolnice postojalo je i rodilište koje je, iako je stradalo u požaru nakon Drugog svjetskog rata, nastavilo raditi sve do 1969. godine.⁹⁴

5.3. Kulturne i umjetničke udruge

Turopolje je u međuratnom razdoblju doživjelo jedan cjelokupni napredak i razvoj, pogotovo uspoređujući prethodna razdoblja. Razvoj koji se očitovao u gospodarstvu, gradskoj i seoskoj infrastrukturi, prometu i zdravstvu očitovao se i u kulturnom i umjetničkom životu

⁸⁸ HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1929.

⁸⁹ CVETNIĆ, *Povijest tuberkuloze*, 110 – 111.

⁹⁰ Slavko CVETNIĆ, *Mraclin – kak je negda bilo*. (Mraclin: Vlastita naklada – Slavko Cvetnić, 2009.), 74 – 75.

⁹¹ DUGAC, *Kako biti čist i zdrav*, 89.

⁹² KLEMENČIĆ, MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur, *Turopoljski leksikon*, 155.

⁹³ HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1936.

⁹⁴ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 28.

Turopolja. U svrhu prosvjećivanja sela u Turopolju u međuratnom razdoblju otvoren je velik broj ogranaka Seljačke sloge u čijem su sastavu bile i knjižnice i čitaonice koje su pomagale suzbijanju nepismenosti u Turopolju. Posebno aktivan u izgradnji čitaonica bio je župan Franjo Lučić koji je u razdoblju od 1920. do 1923. godine dao podići čitaonice u selima Bubovčak, Cerovski Vrh, Dubranec, Kobilic, Kuče, Kurilovec, Mala Gorica, Pleso, Rakitovec, Velika Mlaka i Vukovina.⁹⁵ Kao što to često biva na selima, nepismenost je bila veliki problem. Iako je broj škola, knjižnica i čitaonica u ovom razdoblju rastao, do nekih je sela opismenjivanje došlo kasnijih godina. Zagrebački list *Lička sloga* 1938. godine je u članku *Analfabetizam u grafičkom prikazu brošura kluba ABC* izvijestio o stanju pismenosti u hrvatskim krajevima: „Nepismenost u hrvatskim krajevima varira između 8% i 86%. Čabar u Gorskom Kotaru ima najmanje, a Prozor u Bosni najviše. U užoj Hrvatskoj - u Savskoj banovini - razlika je još veća: dok općina Hrastovac kod Garešnice ima samo 2 i po posto općina Bruvno kod Gračaca u Lici ima ih 73%, a i jedna čisto hrvatska katolička općina nedaleko Zagreba (Kravarsko) ima ih 64%... Ima slučajeva, da pojedini kotar strši među drugima kao tvornički dimnjak (na pr. Senj, Pisarovina, Velika Gorica...)”⁹⁶ Zanimljivo je napomenuti da je Seljačka sloga s originalnim pravilima prvi put nastala u selu Buševac već 1920. godine⁹⁷, ono što je zapravo pokrenulo razvoj kulturnog i društvenog života u Buševcu bila je Državna osnovna škola koja je 12 godina ranije bila otvorena.⁹⁸ Uvjeti u toj školi kao i u mnogim kasnije otvorenim školama nisu bili idealni o čemu svjedoči izvješće nadzornika Banovića iz 1918. godine: „Školska zgrada u veoma trošnom stanju: žbuka otpada, okna porazbijana, podovi u učiteljskom stanu istruhli. Prvi skalini od stuba koje vode na kat, gdje se nalazi školska soba otruhno, ozdo i otpao, pa kad je potpisani silazio niz stube, skalini se omakne, i malo da nije pao i slomio vrat. Školska soba je neobijeljena.”⁹⁹ Ubrzo su uslijedile preinake na školi koja se tek 1933. premjestila u novoizgrađenu zgradu koja je mogla pružiti djeci kvalitetno obrazovanje i sigurnost. O adekvatnom stanju nove zgrade svjedoči i izvješće školskog nadzornika Jurja Goricića iz 1936. godine: „Školska zgrada u dobrom je stanju, namještaj nov, učionica je propisnih dimenzija i odgovara pedagoškim i higijenskim propisima. Školska mladež je zdrava, dobro ishranjena i polazi školu vrlo marljivo.”¹⁰⁰ Nakon preseljenja novi učitelj Matija Mihatović osnovao je i nogometni klub, dramsku

⁹⁵ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 42 – 43.

⁹⁶ *Lička sloga* (Zagreb), 15. 1. 1938., 3.

⁹⁷ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 168.

⁹⁸ ROŽIĆ, *Buševac*, 232.

⁹⁹ Isto, 250 – 251.

¹⁰⁰ ROŽIĆ, *Buševac*, 270 – 271.

sekciju i pjevački zbor te tako proširio kulturno i društveno obrazovanje u selu.¹⁰¹ Dramska skupina iz Buševca je zaslužna i za kontinuitet kazališne produkcije na području Turopolja još od 1923. godine. Ogranci društva Seljačke sloge osnovani su i po ostalim turopoljskim selima poput Bukevja, Čičke Poljane, Hrašća, Kobilica - Rakarja, Kravarskog - Dubranca, Ščitarjeva - Obrezine, Donje Lomnice, Kuča, Odre, Buzina, Lukavca, Mraclina...¹⁰² Tamo su osnivani pjevački zborovi, tamburaške sekcije, uz škole i knjižnice i čitaonice, u selu Mala Mlaka osnovano je hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo „Oráč” čiji je pokrovitelj od 1924. godine bio i Stjepan Radić.¹⁰³ U selu Kuče često su bili organizirani tečajevi za šivanje, kuhanje, analfabetski tečajevi i predavanja o zdravlju u okviru programa Škole narodnog zdravlja koja su bila popraćena i filmskim projekcijama nastalim također u okviru Škole.¹⁰⁴ Ženski pjevački zbor „Vjenčić” koje je utemeljila učiteljica Marija Grandovec i pjevačko društvo „Kopač” koje je utemeljio Drago Chloupek u selu Mraclin bili su temelj razvoja kulturno-prosvjetnog rada u ovom selu. Kulturno umjetničko društvo „Nova zora” osnovano je 1928. u Donjoj Lomnici pod imenom Hrvatski seljački pjevački zbor "Nova zora". Društvo Iz Donje Lomnice je nastupalo i po inozemstvu, čak su nastupili i na Sveslavenskom kongresu u Pragu.

Što se same Velike Gorice tiče, tu se već ranije kulturni i društveni život počeo razvijati. Još je 1876. godine osnovano prvo pjevačko društvo „Lira” čiji je predsjednik u međuratnom razdoblju bio Franjo Lučić.¹⁰⁵ Deset godina kasnije otvorena je i prva čitaonica u Velikoj Gorici.¹⁰⁶ Početkom 1922. godine društvo je promijenilo ime u „Hrvatsko katoličko glazbeno-prosvjetno omladinsko društvo Turopoljac u Velikoj Gorici” te je tako ujedno i postalo prvi pravi crkveni zbor na ovom području.¹⁰⁷ U Velikoj Gorici je krenulo i prvo prikazivanje filmova u svratištu „K bijeloj ruži” gdje se nalazila dvorana u kojoj su u međuratnom razdoblju prikazivani nijemi filmovi. U pozadini je bila i muzička pratnja tria kojeg je predvodio Tomo Ljubek.¹⁰⁸ Na kraju ovog međuratnog razdoblja zabilježeno je da su na prostoru kotara Velike Gorice 1939. godine postojale 24 narodne škole.¹⁰⁹

¹⁰¹ ROŽIĆ, *Buševac*, 271.

¹⁰² KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 168 – 180.

¹⁰³ https://www.zafaz.hr/kudovi/KUD_Orac_Mala_Mlaka/kud.php, pristup ostvaren 25. 9. 2023.

¹⁰⁴ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice*, 177.

¹⁰⁵ Isto, 183 – 184.

¹⁰⁶ Ljubica PERNAR – ROBIĆ, *Knjižnice i čitaonice u Turopolju jučer i danas*. (Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1996.), 17.

¹⁰⁷ KOS ZORKO, *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice* 184.

¹⁰⁸ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 109.

¹⁰⁹ Isto, 98.

5.4. Sportski život u Turopolju

Još od 1908. godine u Turopolju je osnovano znamenito društvo Hrvatskog sokola, točnije Društvo za tjelovježbu, i to sa svrhom „pobuđivanja ljudi na pravilnu tjelesnu vježbu, te istoj prilike pružati, te ju rukovoditi.”¹¹⁰ Hrvatski sokol je imao mačevalački, biciklistički i konjički odio. Često su ti odjeli toliko razgranali svoju aktivnost da su se osamostalili kao posebni športski klubovi.¹¹¹ Hrvatski sokol 1930. godine prerasta u sokolsko društvo te je iste godine i izgrađena zgrada sokolskog doma u Velikoj Gorici, tzv. sokolana.¹¹² Dozvolom vlasti Kraljevine SHS svake su godine 30. travnja organizirali „Zrinsko-frankopanske proslave” u znak sjećanja na hrvatske mučenike pogubljene u Bečkom Novom Mestu 1671. godine.¹¹³

Nogomet je bio najpopularniji sport već u međuratnom razdoblju. Počeci nogometa u Turopolju vežu se uz 1920. godinu i osnutak prva dva nogometna kluba: Sportski klub Olimpijski Hrvatski Literarni HŠK Turopoljac iz Velike Gorice, Skraćeno nazvan SK Olimp i Sportski klub Turopoljac iz pilanskog naselja Turopolje. Daljnja ekspanzija kluba u Turopolju dogodila se 1930-ih kada su osnovani klubovi u Kravarskom (ŠK Gore), Kurilovcu (ŠK Ilirija), Novom Čiču (ŠK Frankopan i ŠK Slavija), Orlima (ŠK Posavina), Plesu (ŠK Sloga), Velikoj Gorici (ŠK Gloria, ŠK Građanski, ŠK Tomislav i Jugoslavenski Ferijalni ŠK Velika Gorica), Vukovini (ŠK Šparat i ŠK Jelačić) te u Buševcu (ŠK Seljak).

Sport u Turopolju u međuratnom razdoblju vežemo i uz osnutak dva sportska društva, i to relativno kasno, s obzirom na to da su u drugim krajevima Hrvatske neka zabilježena već sedamdesetih godina 19. stoljeća. Športski klub Seljak osnovan je u Buševcu 1934. godine, dok se SD¹¹⁴ Radnik prvi put spominje 1938. godine kada je pod tim imenom osnovan kuglački klub u Velikoj Gorici.

Športski klub Seljak često je organizirao zabave i sabirne akcije kako bi pomogle radu kluba. Na tim manifestacijama se znao skupljati novac za kupnju lopti, dresova, kopački i drugih potrebnih rekvizita.¹¹⁵ Iako je prvotno klub osnovan zbog sve veće popularizacije nogometa, postojala je i tamburaška i dramska sekcija u klubu. Upravo je dramska sekcija znala poslužiti za prikupljanje novaca za nogometne potrebe izvedbom dramskih predstava.

¹¹⁰ DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 91.

¹¹¹ <https://proleksis.lzmk.hr/27224/>, pristup ostvaren 10. 10. 2023.

¹¹² DUBRAVICA i SZABO, *Velikogorički leksikon*, 91.

¹¹³ HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1926.

¹¹⁴ SD – Sportsko društvo

¹¹⁵ ROŽIĆ, *Buševac*, 280.

U razdoblju između 1935. i 1939. godine zabilježeno je preko 30 dramskih nastupa u Buševcu i okolnim mjestima.¹¹⁶ Osim nogometnog kluba Seljak, u Turopolju je postojalo još nekoliko nogometnih klubova koji su nabrojani, a o čemu svjedoči i korespondencija s klubovima iz okolnih županija.¹¹⁷ Klubovi su uglavnom postojali do početka Drugog svjetskog rata kada zbog ratnih zbivanja prestaju djelovati, ali se po završetku rata aktiviraju pod uglavnom drugim imenima u skladu s novom politikom.

¹¹⁶ ROŽIĆ, *Buševac*, 280.

¹¹⁷ Isto, 282.

6. Zaključak

Istražujući razdoblje međuratnog Turopolja koje obuhvaća relativno kratak period od dvadeset jednu godinu, u radu je cjelovito prikazana slika i uvid u čimbenike koji su utjecali na razvoj i pokrenuli transformaciju Turopolja te doveli i do preobražaja jedne seoske sredine prema gradskoj.

Istraživanje tih procesa i promjena, kroz koje je Turopolje prolazilo, uključivalo je proučavanje demografije, politike, promjene položaja, gospodarstva, društva i kulture. Upravo je pojedinačno proučavanje ovih segmenata donijelo rezultate i zaokružilo sliku o međuratnom Turopolju.

Istražujući demografiju i strukturu stanovništva međuratnog Turopolja, u radu se izdvojio zaključak da se stanovništvo nije naglo povećalo zbog socio-ekonomskih razloga. Problemi koje je Turopolje riješilo u međuratnom razdoblju kao što su asanacija sela, podizanje škola, opismenjivanje ljudi, industrijalizacija rezultirali su povećavanjem standarda i broja stanovnika u kasnijem razdoblju nakon Drugog svjetskog rata.

Velika Gorica se u ovom razdoblju uspjela izdici iz statusa seoskog trgovišta iako je gravitacija i dalje bila pretežito prema Zagrebu. Prometno su se sela bolje povezala i time stvorila podlogu za uspješan razvoj industrije, ali i tako osigurala ostanak ljudi u svojim domovima.

Razvoj gospodarstva i industrije u međuratnom razdoblju ostao je ograničen i neiskorišten. Glavna grana industrije i dalje je bila drvena industrija. Uvođenje električne energije i modernizacija industrije i poljoprivrede pokrenuli su procese koji će u kasnijem razdoblju rezultirati velikim gospodarskim napretkom.

Usporedno s polaganim razvojem industrije i gospodarstva javlja se potreba za izgradnjom novih stambenih prostora i cesta koje će ih povezivati s mjestom rada. Selo Turopolje upravo je nastalo na tim temeljima. Uvođenje autobusne linije Zagreb – Velika Gorica - Orle koja je „pomogla” odlasku Kojnače u stečaj također ukazuje na razvoj javnog gradskog prometa. Sve to upućuje na promjene koje se događaju kod svakodnevnog funkcioniranja u životu stanovnika Turopolja.

S druge strane, još uvijek mogu se naći primjeri kulture svakodnevnog življenja koji znatno uključuju tradicionalne i provincijske poglede na život prošlih razdoblja. To se najbolje vidi na primjeru običaja i tradicionalnog patrijarhalnog odnosa u obitelji, ali i uloge djece koja zanemaruju školu i počinju raditi vrlo mlada.

Sve promjene koje su u ovom radu nabrojane dogodile su se u relativno kratkom vremenu i postale su osnovni temelj razvoja ne samo grada Velike Gorice već i čitavog Turopolja u nadolazećem razdoblju. Promjene koje su nabrojane označile su raskid sa starim načinom života i omogućile shvaćanje transformacija svakodnevice, običaja, kulture stanovnika i čitavog društva.

Na temelju obrađenih izvora i literature rad je pokazao da se Turopolje u međuratnom razdoblju počelo transformirati u jedan moderan i urban dio zemlje zadržavajući mnoge odlike prošlih razdoblja. Moderne i tradicionalne vrijednosti su se počele isprepletati tvoreći jedno novo, bolje i zdravije Turopolje.

Popis izvora i literature

Arhivski izvori

Hrvatski državni arhiv, fond 122 – POT, kutija 53, razni spisi.

HR-HDA, fond POT, Uručbeni zapisnik, od 1918. – 1939.

Filmski izvori

Jedan dan u turopoljskoj zadruzi, redatelj Drago Chloupek. Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, 1933.

Novine

Glasonoša (Karlovac). 1907.

Lička sloga (Zagreb). 1938.

Pučki prijatelj (Krk). 1920.

Seljački dom (Zagreb). 1938.

Literatura

- ALERIĆ, Danijel. „Problem imena predjela Turopolja“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 1 (1999): 19 – 46.
- BOŽIĆ, Aleksandar. *Konjača: 100 godina velikogoričkog tramvaja*. Velika Gorica: Turopoljski glasnik: Turistička zajednica grada Velike Gorice, 2007.
- BOŽIĆ, Aleksandar. *Mraclin: slike iz povijesti*. Velika Gorica: Glasnik Turopolja, 1993.
- BUKOVEC, Drago, ur. *Velika Gorica*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 1999.
- BALEN, Ivica, Stana VUKOVAC. *Andrija Štampar: sveučilišni udžbenik*, knj. 1: Mladost Andrije Štampara. Slavonski Brod: Udžbenici Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2006.
- CVETNIĆ, Slavko. *Mraclin – kak je negda bilo*. Mraclin: Vlastita naklada – Slavko Cvetnić, 2009.
- CVETNIĆ, Željko. *Povijest tuberkuloze – s osvrtom na asanaciju i tuberkulozu u Mraclinu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2022.
- DUBRAVICA, Branko. „Brigljevići – župani turopoljski (1927. – 1935.)“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2007): 32 – 44.
- DUBRAVICA, Branko. *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici: (1984. – 1938.)*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište, 2004.
- DUBRAVICA, Branko. „Posljednji turopoljski komeš Mijo Pučko“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2009): 103 – 108.
- DUBRAVICA, Branko. *Prilozi za povijest Plemenite općine Turopolja: 1918-1943*. Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1995.
- DUBRAVICA, Branko. *Teritorijalni ustroj Velike Gorice od kotara i općine do grada (1871. – 1995.)*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 2018.
- DUBRAVICA, Branko. *Turopoljski vjekopisi*. Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1996.
- DUBRAVICA, Branko, Agneza SZABO. *Velikogorički leksikon*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 2007.
- DUBRAVICA, Branko. „Župan Ljudevit Josipović“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2008): 32 – 46.
- DUGAC, Željko. „Bolje kopati zahod nego grob: Zdravstveno prosvjećivanje o higijeni nužnika u međuratnom razdoblju“. *Časopis za suvremenu povijest* 2 (2012): 343 – 358.
- DUGAC, Željko. *Kako biti čist i zdrav*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.

- FUERST-BJELIŠ, Borna. „Turopolje – položaj tradicionalne regije u sustavu geografske regionalizacije“. *Acta Geographica Croatica* 33 (1998): 83 – 90.
- FUERST-BJELIŠ, Borna. „Turopolje – što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije“. *Luč Ogranka Matice hrvatske Velika Gorica* 1 (2012): 13 – 19.
- KOS ZORKO, Mijo. *Posavina, Turopolje, Vukomeričko Pokuplje i Vukomeričke gorice od Ilirskog preporoda do NOB-a: (1832-1941)*. Velika Gorica: Općinski odbor SUBNOR-a: Skupština općine: Narodno sveučilište „Juraj Kokot“, 1986.
- GMAZ, Ivan. *Školstvo u velikogoričkom kraju: 1617. – 1997*. Velika Gorica: Biblioteka Albatros / Narodno sveučilište, 1998.
- GOLDSTEIN, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008.
- HORVAT, Rudlof. *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*. Zagreb: AGM, 1994.
- KLAIĆ, Vjekoslav. *Prirodni zemljopis Hrvatske*. Zagreb: Matica hrvatska, 2010.
- KLEMENČIĆ, Mladen. „Turopolje uzduž i poprijeko“. *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 15 (2021): 141 – 151.
- KLEMENČIĆ, Mladen, Katja MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur. *Turopoljski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
- LASZOWSKI, Emilij, Janko BARLE, Milan ŠENOVA i Velimir DEŽELIĆ. *Povijest plemenite općine Turopolja nekoć zvano Zagrebačko polje zvane*. Sv. 3, Zagreb: Tiskara Merkantile, 1924.
- LUČIĆ, Zdravko. „Obnova Plemenite općine turopoljske“. *Luč Ogranka Matice hrvatske Velika Gorica* 3 (1991): 4 – 18.
- LUČIĆ, Zdravko. „Kratka povijest Turopolja“. *Ljetopis Grada Velike Gorice* (2010): 147 – 158.
- MAJCEN, Vjekoslav. „Etnološki filmovi Milovana Gavazzija i hrvatski etnološki film u prvoj polovini 20. stoljeća“, *Agronomski glasnik: Studia ethnologica Croatica* 1 (1996): 121 - 133.
- MARKOVIĆ, Ksenija. „Majstori tesari – graditelji tradicijske arhitekture u Turopolju“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12 (1989): 287 – 293.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*, 2. izd. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.
- MATKOVIĆ MIKULČIĆ, Katja. *Hrast – drvo Turopolja*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, 2010.
- MIKLAUŠIĆ, Vojko. *Plemeniti puti*. Velika Gorica: Matica hrvatska, Ogranak Velika Gorica, 1994.
- PERNAR-ROBIĆ, Ljubica. *Knjižnice i čitaonice u Turopolju jučer i danas*. Velika Gorica: Narodno sveučilište Velika Gorica, 1996.

- PRUSAC, Stjepan. „Posjedi obitelji Thurn Taxis nakon 1918. godine“. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2023.
- PUHMAJER, Petar. *Arhitektura Velike Gorice*. Velika Gorica: Turistička zajednica grada Velike Gorice, 2005.
- ROBIĆ, Zvonimir. „Prilog obnovi turopoljske pasmine svinja“. *Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva* 5 (2002): 305 – 320.
- ROŽIĆ, Ivan. *Buševac*. Velika Gorica: Tisak Velika Gorica, 2015.
- ROŽIĆ, Ivan. *Povijest Plemenite općine turopoljske*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica/Plemenita općina turopoljska, 2020.
- STANOJEVIĆ, Stanoje. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*. Sv. 4, Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1929.
- SZABO, Agneza, Igor MAROEVIĆ. „Velika Gorica do 20. stoljeća“. U *Velika Gorica*, ur. Katja MATKOVIĆ MIKULČIĆ, Drago BUKOVEC, 53 – 61. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica/Biblioteka Albatros, 1999.
- ŠUTE, Ivica. *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.
- VUKIĆ, Patrick. „Historijsko-geografski razvoj Turopolja“. Diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022.
- ŽUPETIĆ, Vesna. „Uloga Vojka Miklaušića u oblikovanju tradicijske kulture Turopolja“. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 46 (2013): 69 – 81.

Internetski izvori

https://www.zafaz.hr/kudovi/KUD_Orac_Mala_Mlaka/kud.php, pristup ostvaren 25. 8. 2023.

<https://www.snz.unizg.hr/o-nama/povijest-skole/>, pristup ostvaren 27. 9. 2023.

<https://proleksis.lzmk.hr/27224/>, pristup ostvaren 10. 10. 2023.

Popis slika

Slika 1. Prostor kotara Velika Gorica

Slika 2. Franjo pl. Lučić

Slika 3. Parna pilana „Filipa Deutscha sinovi”

Slika 4. Razglednica iz 1899. godine

Slika 5. Rekonstrukcija kojnače u Novom Čiču

Slika 6. Selo Mraclin prije asanacije

Slika 7. Zgrada zdravstvene stanice u Mraclinu

Slika 1. – KLEMENČIĆ, Mladen, Katja MATKOVIĆ MIKULČIĆ, ur. *Turopoljski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., 432.

Slika 2. – <https://www.kronikevg.com/crtice-iz-povijesti-franjo-lucic-jedan-od-najznacajnijih-turopoljaca-xx-stoljeca/>, pristup ostvaren 21. 10. 2023.

Slika 3. – <https://blog.dnevnik.hr/turopolje-mjesto/2011/05/1629220182/price-iz-turopoljske-pilane-1.html>, pristup ostvaren 21. 10. 2023.

Slika 4. – Lažnjak, Andrija. „Atrakcijska osnova Novog Čiča kao mogućnost za razvoj turizma posebnih interesa“. Završni rad, Veleučilište VERN, 2017., 18.

Slika 5. – <https://www.kronikevg.com/ovaj-konjski-tramvaj-prometovao-na-relaciji-novo-cice-velika-gorica/>, pristup ostvaren 21. 10. 2023.

Slika 6. – BOŽIĆ, Aleksandar. *Mraclin: slike iz povijesti*. Velika Gorica: Glasnik Turopolja, 1993., 9.

Slika 7. – BOŽIĆ, Aleksandar. *Mraclin: slike iz povijesti*. Velika Gorica: Glasnik Turopolja, 1993., 17.

Popis tablica

Tablica 1. Broj stanovnika Turopolja u prvoj polovici 20. Stoljeća

<https://web.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Naselja%20i%20stanovnistvo%20Republike%20Hrvatske/Naselja%20i%20stanovnistvo%20Republike%20Hrvatske.htm>, pristup ostvaren 7. 10. 2023.

Povijest Turopolja između dva svjetska rata – gospodarski i društveni aspekti

Sažetak

Rad proučava obilježja koja su utjecala na razvoj Turopolja i njegovih stanovnika u međuratnom razdoblju. U radu su obrađeni glavni uzroci koji su doveli do pozitivnih promjena u životima Turopoljaca. Političke okolnosti u Turopolju odredile su i njegov položaj u novostvorenoj državi. Prikazane su promjene koje su se dogodile na području obrazovanja, zdravstva, kulture i sporta. Poseban je naglasak stavljen na društvene promjene koje su pozitivno utjecale na svakodnevni život građana Turopolja. Neki običaji i navike zadržale su se iz prošlih razdoblja, a neki su samo prilagođeni duhu vremena.

Ključne riječi: međuratno Turopolje, političke okolnosti, položaj Turopolja, gospodarstvo, kultura, modernizacija, zdravstvo, tradicija

History of Turopolje between the two world wars – economic and social aspects

Summary

The paper studies the features that influenced the development of Turopolje and its inhabitants in the interwar period. The paper deals with the main causes that led to positive changes in the lives of the people of Turopolje. The political circumstances in Turopolje also determined its position in the newly created state. The changes that took place in the fields of education, health, culture and sports are presented. A special emphasis was placed on social changes that had a positive impact on the daily life of the citizens of Turopolje. Some customs and habits have been preserved from past periods, and some have only been adapted to the present time.

Key words: Turopolje in the period between two world wars, political conditions, position of Turopolje, economy, culture, modernization, health care, tradition